

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

Звернення президії Ради суддів України до Президента України, до суддів України, до Парламентської асамблеї Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі

Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку

Про практику розгляду судами корпоративних спорів

Питання оптимізації функціонування судової системи

№ 11(99)'2008

ОФІЦІЙНЕ НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

ВИХОДИТЬ ДВАНADЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Пилипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара,
О.Ф. Волков,
В.В. Городовенко (к.ю.н.),
Н.О. Кирєєва (к.ю.н.),
Л.М. Козаченко,
Н.С. Кузнєцова (д.ю.н.),
В.П. Лакизюк,
Ф.М. Марчук,
М.І. Мельник (д.ю.н.),
С.М. Міщенко,
В.П. Потапенко,
З.В. Ромовська (д.ю.н.),
І.Л. Самсін,
А.О. Селіванов (д.ю.н.),
Ю.Л. Сенін,
В.В. Сердюк (к.ю.н.),
О.О. Терлецький,
М.І. Хавронюк (д.ю.н.),
В.І. Шакун (д.ю.н.),
М.Є. Шумило (д.ю.н.),
А.Г. Ярема (заступник голови редколегії)

Редакція не завжди поділяє
думку авторів статей.

За точність наведених у статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна
ознайомитися на web-сайті
Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

- 2 Представники суддівського корпусу країни
зібралися на свій черговий ІХ з'їзд
Інформація про черговий ІХ з'їзд суддів України
Representatives of judiciary assembled
their regular IX Congress
Information on the regular IX Congress of judges of Ukraine

3 У президії Ради суддів України
*At the Presidium of the Council of Judges
of Ukraine*

- 3 Звернення президії Ради суддів України
до Президента України від 21 жовтня 2008 р.

*An appeal made by the Presidium of the Council of Judges
of Ukraine to the President of Ukraine dated 21 October, 2008*

- 4 Звернення президії Ради суддів України
до суддів України від 21 жовтня 2008 р.

*An appeal made by the Presidium of the Council of Judges
of Ukraine to Ukraine's judges dated 21 October, 2008*

- 5 Звернення президії Ради суддів України
до Парламентської асамблеї Ради Європи
та Організації з безпеки і співробітництва в Європі
від 21 жовтня 2008 р.

*An appeal made by the Presidium of the Council of Judges
of Ukraine to the Parliamentary Assembly of the Council
of Europe and the Organization for Security and Co-operation
in Europe dated 21 October, 2008*

7 У Пленумі Верховного Суду України
At the Plenary Supreme Court of Ukraine

- 7 Про судову практику розгляду цивільних справ
в апеляційному порядку

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 24 жовтня 2008 року № 12*

*On court practice of handling civil cases in the order of appeal
Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine,
No. 12 of 24 October 2008*

- 15 Про практику розгляду судами
корпоративних спорів

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 24 жовтня 2008 року № 13*

*On practice of handling corporate disputes by the courts
Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine,
No. 13 of 24 October 2008*

- 26 Про внесення змін та доповнень до постанови
Пленуму Верховного Суду України від 30 травня
2008 року № 6 «Про практику застосування
кримінально-процесуального законодавства при
попередньому розгляді кримінальних справ у судах
першої інстанції»

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 24 жовтня 2008 року № 14*

*On amending Resolution of the Plenary Supreme Court
of Ukraine of 30 May, 2008 No. 6 "On practice of application
of the criminal-procedural legislation in pretrial consideration
of criminal cases in the courts of first instance"
Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine,
No. 14 of 24 October 2008*

- 27 **Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства»**

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 15

On amending Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine of 25 April, 2003 No. 4 “On the courts application of preventive measure in the form of taking into custody and time-frame of holding in detention at the stages of inquiry and pretrial investigation” Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine, No. 15 of 24 October 2008

28 *Судова практика* *Court Practice*

- 28 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases
- 32 **Рішення в адміністративних справах**
Decisions in administrative cases
- 34 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases
- 37 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

40 *Проблеми судово-правової реформи* *Issues of Judicial-Legal Reform*

- 40 **Москвич Л.М.** Питання оптимізації функціонування судової системи
Moskvych L.M. Issues of optimization of the judicial system functioning

44 *Точка зору* *Opinion*

- 44 **Бережний С.Д.** Відповідальність за вбивство з корисливих мотивів
Berezhnyi S.D. Responsibility for lucrative murder

Міжнародні зв'язки *International Co-operation*

Адреса редакції:

01024 Київ 24, вул. П. Орлика, 4^а,
кімн. 121, 231

Телефони:

голова редакційної колегії (044) 253–3502,
відповідальний секретар (044) 253–1683,
редактори (044) 253–7081, 253–1683,
група технічного забезпечення
(044) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук,
П.О. Мусієнко,
К.С. Мусієнко,
С.П. Когут,
Р.В. Парубець,
Н.М. Федоровська

Комп'ютерний набір:

І.П. Балан

Верстка:

С.І. Самкова,
В.М. Горобченко

Репрографія:

В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусієнко

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»
04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Телефони: (044) 434–8406, 449–9455.
E-mail: istina_book@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (044) 502–6808

Підписано до друку 18.11.2008.
Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 020311.
Наклад 5500 прим. Ціна договірна

Представники суддівського корпусу країни зібralися на свій черговий ІХ з'їзд

**13–14 листопада 2008 р.
у столичному Міжнародному
центрі культури і мистецтв
відбувся черговий ІХ з'їзд суддів
України, в якому взяли участь
більш як 530 делегатів від
суддівського корпусу країни**

На обговорення з'їзду були винесені питання щодо стану здійснення судочинства в Українській державі, роботи Ради суддів України та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, стану фінансового, організаційного та матеріально-технічного забезпечення судів у 2008 р., виборів нового складу Ради суддів України та Вищої кваліфікаційної комісії України, призначення відповідно до квоти з'їзду членів Вищої ради юстиції.

Виступаючи перед делегатами форуму, Голова Верховного Суду України Василь Онопенко наголосив, що передумовами для справедливого і законного правосуддя мають стати зміна ставлення основних носіїв державної влади до суду і проведення суспільно орієнтованої судової реформи. Усім необхідно усвідомити, зазначив він, що без правосуддя не можна забезпечити нормального життя, оскільки ніщо не здатне замінити чи підмінити суд як найвищого арбітра у вирішенні суспільних конфліктів, останню правову інстанцію. Що стосується суддів, то вони мають забезпечувати належне ставлення до суду своїми справедливими і законними рішеннями.

На потреби наполегливіше виявляти свою позицію стосовно проведення такої судової реформи, яку відстоює суддівський корпус країни і яка потрібна для справедливого правосуддя, наголосив, звертаючись до суддівського загалу, Президент України Віктор Ющенко, який взяв участь у роботі з'їзду. «Давайте слухати і чути один одного, доводити розпочату справу до кінця, боротися за те, щоб реалізація концепції судової реформи, запропонованої суддівською спільнотою України, і в парламенті не набула спотвореного вигляду», – зауважив глава держави.

Проблеми, пов'язані з проведенням у державі судової реформи, були постійно у полі зору Ради суддів України, відзначив її голова Петро Пилипчук. 15 разів ці питання у різних аспектах обговорювалися на засіданнях Ради, а також на VIII позачерговому з'їзді Ради суддів України. Судді неодноразово наголошували на тому, що вони – не проти реформи. Суддівський корпус –

проти непередуманих кроків, деструктивних і руйнівних пропозицій. Проти створення абстрактних моделей судового устрою, що начебто відповідають невідомим світовим стандартам, але не враховують наших реалій.

Зі звітом про роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України виступив її голова Ігор Самсін, а голова Державної судової адміністрації України Іван Балаклицький доповів делегатам з'їзду про стан фінансового, організаційного та матеріально-технічного забезпечення судів у 2008 р.

Виголошені на з'їзді доповіді стали предметом жвавого обговорення делегатів зібрання, зокрема, голів апеляційних судів Павла Гвоздика, Петра Філюка, Валентина Городовенка, голови Окружного адміністративного суду м. Києва Олега Бачуна, судді Апеляційного суду Донецької області Валентини Шабанової, ректора Академії суддів України Ірини Войтюк та ін. Оплесками делегати підтримали тезу українського омбудсмена Ніни Карпачової про намагання деяких сил «проштовхнути» через Верховну Раду України законопроект, спрямований на розвал судової влади.

За результатами голосування на найвищому суддівському форумі було обрано новий склад Ради суддів України у кількості 77 осіб. Семеро суддів увійшли до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, двох делегатовано з'їздом до складу Вищої ради юстиції. Знаково, що новообрана Рада суддів України на першому організаційному засіданні одностайно обрала своїм головою заслуженого юриста України, Першого заступника Голови Верховного Суду Петра Пилипчука, який очолював попередній склад Ради суддів України.

У роботі суддівського форуму також взяли участь Голова Конституційного Суду України Андрій Стрижак, Міністр юстиції України Микола Оніщук, Голова Вищої ради юстиції Лідія Ізвітова та інші поважні гості.

Детальніше про черговий ІХ з'їзд суддів України, зокрема, про прийняті ним рішення, читайте у наступному числі журналу.

21 жовтня 2008 р. у Верховному Суді України відбулося засідання президії Ради суддів України, скликаної для розгляду питань щодо утворення і ліквідації адміністративних судів, переведення та призначення суддів на адміністративні посади і стану забезпечення охорони судів. Участь у заході також взяли Голова Верховного Суду України **В. Онопенко**, Міністр юстиції України **М. Оніщук**, Голова Вищого адміністративного суду України **О. Пасенюк**, Голова Державної судової адміністрації України **І. Балаклицький**, крім того, були присутні представники багатьох ЗМІ.

За результатами обговорення ситуації, що склалася в Україні у сфері дотримання гарантій самостійності судів і незалежності суддів, учасники засідання прийняли звернення президії Ради суддів України до Президента України, до суддів, а також до Парламентської асамблеї Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі

З В Е Р Н Е Н Н Я президії Ради суддів України до Президента України

21 жовтня 2008 р.

м. Київ

Шановний Вікторе Андрійовичу!

Президія Ради суддів України, висловлюючи занепокоєння з приводу загострення руйнівних процесів у сфері правосуддя, зумовлених черговою політичною кризою, вважає своїм обов'язком звернутися до Вас із проханням вжити заходів до відновлення правопорядку в державі, порушеного, зокрема, і в результаті прийняття деяких указів Глави держави.

Йдеться про укази від 10 жовтня 2008 р. № 921/2008, від 13 жовтня № 922/2008, від 15 жовтня № 932/2008, 933/2008, від 16 жовтня № 940/2008 і 941/2008, від 17 жовтня 2008 р. № 942/2008, якими здійснювалися призначення на суддівські посади та звільнення з таких посад, переведення суддів, створення та ліквідація судів, призначення на адміністративні посади в судах та звільнення з цих посад.

Судді України не ставили і не ставлять під сумнів необхідність здійснення заходів з удосконалення судочинства, наближення правосуддя до людей, більш надійного захисту інтересів держави, прав і свобод громадян, із забезпечення відповідальності суддів, які порушили закон і присягу. Однак такі

заходи мають здійснюватися у повній відповідності з Конституцією та законами України. Разом з тим, про зазначені укази Президента цього сказати не можна.

Так, Указом Президента України від 10 жовтня 2008 р. № 921/2008 внесено зміни до Указу Президента України від 2 лютого 2007 р. № 73 та виключено ст. 1 цього Указу про призначення судді Шевченківського районного суду м. Києва Келеберди В.І. на посаду судді Округного адміністративного суду м. Києва в межах п'яти років, чим фактично цього суддю без наведення підстав та з порушенням встановленого порядку звільнено з посади судді зазначеного адміністративного суду.

Указом Президента України від 16 жовтня 2008 р. № 941/2008 ліквідовано Округний адміністративний суд м. Києва та утворено з 17 жовтня 2008 р. два нових округних суди — Центральний округний адміністративний суд м. Києва і Лівобережний округний адміністративний суд м. Києва. Утворено також з 1 березня 2009 р. Вінницький апеляційний адміністративний

суд та Житомирський апеляційний адміністративний суд. Цим самим Указом визначено кількісний склад суддів у новостворених судах. При цьому було допущено порушення встановленого Законом України «Про судоустрій України» порядку утворення та ліквідації судів (Голова Верховного Суду України або Голова Вищого адміністративного суду України не погоджували відповідне подання Міністра юстиції України), а також порядку визначення кількості суддів (без подання Голови Державної судової адміністрації, погодженого з Головою Верховного Суду України або Головою Вищого адміністративного суду України). Незрозумілим є й те, з яких саме визначених законом підстав відбулися ліквідація та утворення вказаних судів.

Указом Президента України від 17 жовтня 2008 р. № 942/2008 до складу новоутвореного Центрального округного адміністративного суду м. Києва було переведено з інших округних адміністративних судів 7 суддів. І знову ж це було зроблено з порушенням порядку, встановле-

ного Законом України «Про судоустрій України» (без подання Голови Верховного Суду України або Голови Вищого адміністративного суду України).

Порушення порядку утворення та ліквідації зазначених судів, а також порядку переведення суддів може потягти істотні негативні наслідки для судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Йдеться, зокрема, про те, що згідно з Кодексом адміністративного судочинства України адміністративні справи з приводу оскарження нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, Національного банку України чи іншого суб'єкта владних повноважень, повноваження якого поширюються на всю територію України; адміністративні справи, відповідачем у яких є закордонне дипломатичне чи

консульське представництво України, їхня посадова чи службова особа, а також адміністративні справи про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії, про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії вирішуються окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на м. Київ. Таким чином, Окружний адміністративний суд м. Києва є єдиним судом в державі, до повноважень якого законом віднесено вирішення зазначених адміністративних справ.

З ліквідацією цього суду та утворенням замість нього двох окружних адміністративних судів, юрисдикція жодного з яких не поширюється повністю на м. Київ, без внесення змін до вказаного Кодексу виникла проблема з визначенням компетентного суду, який повноважний вирішувати ці адміністративні справи.

Таким чином, порушення порядку ліквідації та утворення зазначених судів, а також переведення суддів з одного суду в інший ставить під сумнів законність ухвалених такими судами (суддями) судових рішень.

Указами від 15 жовтня 2008 р. № 932/2008 «Про відновлення деяких указів Президента України» та № 933/2008 «Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 24 квітня 2007 року № 338» фактично зроблено спробу поновити на посаді голови Печерського районного суду м. Києва колишнього голову цього суду В.М. Колесниченка та відповідно звільнити з неї чинного голову суду І.О. Отрош. Однак відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007 Президент України не має права здійснювати призначення суддів на посаду голови суду та звільнення з такої посади.

На переконання членів президії Ради суддів України, реалізація вищевказаних указів Президента України в силу того, що вони прийняті з порушенням чинного законодавства, може призвести до правової нестабільності в державі, підриву правових основ функціонування державної влади, руйнування судової влади, масового порушення прав і свобод громадян.

Президія Ради суддів України переконливо просить відповідно реагувати на це звернення.

З В Е Р Н Е Н Н Я **президії Ради суддів України** **до суддів України**

21 жовтня 2008 р.

м. Київ

Шановні колеги!

Чергова політична криза вкотре загострила руйнівні процеси у сфері правосуддя. Правовий нігілізм владних та політичних суб'єктів набув небачених і неприпустимих для цивілізованої країни форм та методів їх діяльності. Стало звичайним явищем їх системне і безпрецедентне втручання у здійснення правосуддя, тиск на суддів, неправомірне використання представниками влади наданих їм повноважень для посилення залежності судових органів, втягування їх у політичну боротьбу, нав'язування неправових підходів до вирішення спорів та конфліктів.

Конкретними виявами порушення конституційних засад здійснення правосуддя, гарантій самостійності судів і незалежності суддів стали дії суб'єктів

політичної діяльності після видання Президентом України 9 жовтня 2008 р. Указу про дострокове припинення повноважень Верховної Ради VI скликання та призначення позачергових парламентських виборів.

Насамперед, йдеться про видання Президентом України в жовтні 2008 р. низки указів, якими без наведення підстав, передбачених Конституцією і законами України, та у не передбаченому законом порядку здійснювалися призначення на суддівські посади та звільнення з цих посад, створення та ліквідація судів, переведення суддів із одних судів у інші, призначення на адміністративні посади в судах та звільнення з цих посад, а також про факти фізичного блокування народними депутатами України та пред-

ставниками силових структур Окружного адміністративного суду м. Києва, Київського апеляційного адміністративного суду, Вищого адміністративного суду України, перешкоджання діяльності суддів цих судів, у тому числі під час перебування їх у нарадчій кімнаті.

Такі дії можуть призвести до правової нестабільності в державі, підриву правових основ функціонування державної влади, руйнування судової влади, масового порушення прав і свобод громадян.

У цій складній ситуації, як вважає президія Ради суддів України, судді України своєю діяльністю мають доказати, що суди продовжують забезпечувати стабільність і правопорядок в державі, продемонструвати приклад служіння народу України, праву і закону, дово-

дити своєю діяльністю і прийнятими рішеннями, що правовий порядок в державі може і повинен ґрунтуватися тільки на легітимних нормативно-правових актах та обґрунтованих з правової точки зору діях посадових осіб.

При здійсненні правосуддя судді — насамперед, з метою належного захисту прав та свобод людини і громадянина — повинні утверджувати гарантовану Конституцією та законами України власну незалежність та самостійність судів, забезпечувати справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення судових справ, дотримуватися присяги судді, відповідно до закону реагувати на факти втручання в судову діяльність.

Згідно зі ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Основним Законом України (ст. 92) також встановлено, що судоустрій, судочинство, статус суддів визначаються виключно законами України. Зокрема, п. 23 ч. 1 ст. 106 Конституції України підкреслюється, що Президент України утворює суди у передбаченому законом порядку. Підстави та порядок утворення чи ліквідації судів загальної юрисдикції визначено ст. 20 Закону України «Про судоустрій України».

Процедури обрання, призначення, переведення суддів на посади та звільнення їх з посад визначено статтями 126 та 131 Конституції України, а також законами України, зокрема законами

«Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про Вищу раду юстиції».

При цьому слід враховувати, що Конституція України має найвищу юридичну силу, її норми є нормами прямої дії, а закони та інші нормативно-правові акти, у тому числі щодо утворення та ліквідації судів, призначення суддів на посади та звільнення їх з посад, мають прийматися на основі Конституції України (ст. 8) і повинні відповідати їй. Зазначене положення зобов'язує керуватися, насамперед, нормами Конституції України.

Таким чином, в Україні можуть функціонувати лише суди, утворені відповідно до Конституції та законів України, а здійснювати правосуддя — лише судді, призначені, обрані, переведені на посаду в порядку, передбаченому Конституцією та законами України.

Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» роз'яснив, що суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії.

Пленумом Верховного Суду України також роз'яснено, що судам необхідно виходити з того, що нормативно-правові акти будь-якого державного чи іншого органу (акти Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, акти органів місцевого самоврядування, накази та інструкції

міністерств і відомств, накази керівників підприємств, установ та організацій тощо) підлягають оцінці на відповідність як Конституції, так і закону. Якщо при розгляді справи буде встановлено, що нормативно-правовий акт, який підлягав застосуванню, не відповідає чи суперечить законові, суд зобов'язаний застосувати закон, який регулює ці правовідносини (п. 5 зазначеної постанови).

При вирішенні питань щодо застосування нормативно-правових актів стосовно судоустрою, судочинства та статусу суддів необхідно також враховувати роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» (п. 19), згідно з якою суди при визначенні юридичної сили законів та інших нормативно-правових актів щодо їх діяльності повинні керуватися Конституцією України як актом прямої дії, а тому постанови Верховної Ради України та інші підзаконні акти державних органів, якими встановлюються питання судоустрою, судочинства і статусу суддів, у тому числі щодо порядку призначення суддів на адміністративні посади та їх звільнення, терміну повноважень суддів, не підлягають застосуванню, якщо вони суперечать Конституції і законам України.

Звертаючи увагу суддів на вищезазначене, президія Ради суддів України закликає їх не піддаватися на шантаж і провокації, від кого б вони не виходили, не дозволяти використовувати себе у політичному протистоянні, утримуватися від винесення рішень, які не мають законних підстав і правового обґрунтування.

Закон і суддівська честь завжди мають бути над усім.

З В Е Р Н Е Н Н Я президії Ради суддів України до Парламентської асамблеї Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі

21 жовтня 2008 р.

м. Київ

Висловлюючи глибоке занепокоєння з приводу ситуації, яка склалася в Україні у сфері дотримання гарантій самостійності судів і незалежності суддів, президія Ради суддів України вважає

за необхідне звернутися до найавторитетніших загальноєвропейських організацій.

Україною як членом Ради Європи взято на себе зобов'язання дотриму-

ватися верховенства права та захисту основних свобод усіх осіб. Одним із основоположних прав, яке Україна зобов'язана забезпечити кожному, є право на справедливий суд — розгляд

його справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Так само Україна при вступі до Ради Європи взяла на себе зобов'язання створити належні умови для функціонування судової влади з гарантуванням незалежності, неупередженості та самостійності судів і суддів.

Конституцією України встановлено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Для забезпечення справедливого правосуддя незалежним і неупередженим судом закон визначає особливий порядок утворення судів, призначення (обрання) суддів та їх звільнення.

Однак в Україні на найвищому державному рівні і досі не сприймаються фундаментальні положення Основного Закону України та міжнародно-правових актів щодо стандартів незалежності суддів і самостійності судів. Йдеться, зокрема, про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950), Європейську хартію про статус суддів (Рада Європи, 1998), Монреальську універсальну декларацію про незалежність правосуддя (ООН, 1983), Основні принципи незалежності судових органів (ООН, 1985). З боку державних та політичних суб'єктів має місце відвертий тиск на суддів, грубе втручання у здійснення правосуддя, ігнорування основоположних засад діяльності судів. Усе це ставить під загрозу належний судовий захист конституційних прав і свобод громадян.

Європейські міжнародні організації, у тому числі Парламентська Асамблея Ради Європи, неодноразово зверталися до Президента та Уряду України з приводу невиконання Україною взятих на себе зобов'язань у частині забезпечення справедливого правосуддя. Так, у своїй останній Резолюції 1549 (2007) з цього приводу Парламентська Асамблея Ради Європи засудила той факт, що судова система постійно використовується неналежним чином іншими гілками влади, і високопосадовці не виконують рішення судів, що свідчить про руйнування цієї ключової демократичної інституції. Незалежне та неупереджене правосуддя є передумовою існування демократичного суспільства, яке керується верховенством права.

Однак після цього ситуація у сфері правосуддя не поліпилася, а навпаки істотно ускладнюється під час політичних криз.

Безпрецедентні тиск та втручання судова влада пережила під час політичної кризи 2007 р., яка обумовила дострокові парламентські вибори. У цей же період було зроблено спробу ухвалити базовий для діяльності судів проект Закону України «Про судоустрій та статус суддів», який містить неконституційні, юридично і соціально необґрунтовані положення, прийняття яких призведе до руйнації судової системи України, її політизації, встановлення контролю за діяльністю судів і суддів з боку інших гілок влади, погіршення доступу громадян до правосуддя.

Чергова загроза незалежності судової влади в Україні виникла у зв'язку з діями суб'єктів політичної діяльності після видання Президентом України 9 жовтня 2008 р. Указу про дострокове припинення повноважень Верховної Ради VI скликання та про призначення позачергових парламентських виборів.

Так, 10 жовтня 2008 р. Окружним адміністративним судом м. Києва було відкрито провадження щодо протиправності зазначеного Указу і в порядку забезпечення адміністративного позову зупинено його дію. Того ж дня Президентом України скасовано призначення на посаду судді, який ухвалив вказане рішення. Фактично у такий спосіб суддю було звільнено з посади без дотримання визначених чинним законодавством порядку та підстав для припинення суддівських повноважень.

Тоді ж органами прокуратури стосовно цього судді було порушено кримінальну справу за винесення начебто неправосудного судового рішення — ще до перегляду його вищестоящою інстанцією. Постанову про порушення кримінальної справи суддя оскаржив до Печерського районного суду м. Києва. Після початку розгляду судом цієї скарги Президент України 15 жовтня 2008 р. звільнив голову зазначеного суду і поновив на цій посаді його попередника. Ці рішення Президентом України прийнято за відсутності передбачених Конституцією і законами України повноважень щодо призначення (звільнення) суддів на адміністративні посади в судах.

13 жовтня 2008 р. Президент України своїм Указом з порушенням встановленого законом порядку ліквідував Окружний адміністративний суд м. Києва, тобто саме той суд, суддею якого було винесено вказане рішення.

Цим указом фізичних та юридичних осіб обмежено у можливості захищати у суді свої права і законні інтереси від неправомірних рішень, дій, бездіяльності вищих та центральних суб'єктів державної влади, оскільки розгляд справ зазначених категорій віднесено законом до виключної підсудності ліквідованого суду.

16 жовтня 2008 р. Президент України скасував цей Указ і новим Указом знову ж без дотримання встановленого законом порядку повторно ліквідував Окружний адміністративний суд м. Києва.

Крім того, велику стурбованість викликають численні факти блокування народними депутатами України діяльності судів, шантажу і тиску на суддів, відвертого втручання у здійснення правосуддя, що подекуди супроводжується порушенням громадського порядку в приміщеннях судів і призводить, зокрема, до зриву судових засідань. Такі дії унеможливають нормальну діяльність судів різних інстанцій.

Неприпустимими також є дії представників правоохоронних органів під час розгляду судових справ, пов'язаних з виборчим процесом, які розцінюються суддями як протиправний тиск на них та втручання у здійснення правосуддя.

Зазначені дії та рішення Президента України, дії народних депутатів України, правоохоронних органів не узгоджуються як із національним законодавством, так і міжнародно-правовими актами щодо забезпечення незалежності судів від виконавчих та законодавчих органів, неприпустимості втручання у судовий процес, перешкоджання здійсненню судами правосуддя. Найгіршим наслідком цього є позбавлення або обмеження права громадян на ефективний захист своїх прав та інтересів безстороннім і незалежним судом.

Підтверджуючи свою повагу, президія Ради суддів України інформує Парламентську асамблею Ради Європи та Організацію з безпеки і співробітництва в Європі про ситуацію, що склалася в Україні зі здійсненням правосуддя, і висловлює готовність до тісного співробітництва органів суддівського самоврядування України з відповідними міжнародними організаціями, спрямованого на утвердження в Україні безстороннього і незалежного суду.

У Пленумі Верховного Суду України

24 жовтня 2008 р. відбулося засідання Пленуму Верховного Суду України. На ньому надано роз'яснення судам з питань розгляду цивільних справ в апеляційному порядку та розгляду судами корпоративних спорів. Крім того, внесено зміни та доповнення до постанов Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» та від 30 травня 2008 р. № 6 «Про практику застосування кримінально-

процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції».

У першому читанні прийнято за основу постанови Пленуму «Про практику застосування судами кримінального законодавства у справах про викрадення, знищення, пошкодження, приховування чи підроблення документів, пе-

чаток, штампів та бланків, а також збут або використання підроблених документів» та «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва».

Пленумом Верховного Суду України також прийнято рішення звернутися до Конституційного Суду України з поданнями щодо відповідності Конституції України положень ст. 37 та п. 25 ст. 71 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» та щодо конституційності положень частин 7, 9, п. 2 ч. 16, ч. 20 ст. 236⁸ Кримінально-процесуального кодексу України.

Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 24 жовтня 2008 року № 12*

З метою однакового та правильного застосування Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) при розгляді справ в апеляційному порядку Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є** дати судам такі роз'яснення:

1. За змістом частини третьої статті 14, статті 292 ЦПК право на апеляційне оскарження судових рішень мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі.

Право на апеляційне оскарження мають також особи, які не брали участі у справі, за умови, що суд вирішив питання про їх права та обов'язки. У цьому разі зазначені особи відповідно до частини

дев'ятої статті 6 ЦПК мають право отримувати в суді, який ухвалив рішення, усну або письмову інформацію про результати розгляду відповідної справи, знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії документів, долучених до справи, одержувати копії рішень і ухвал, а при розгляді справи в апеляційній інстанції — набувають права осіб, які беруть участь у справі, зокрема, брати участь у розгляді справи, заявляти клопотання, знайомитися з матеріалами справи, подавати докази тощо. Особи та органи, які брали участь у справі, відповідно до статей 27, 292 ЦПК мають право на апеляційне оскарження судових рішень,

тому представнику сторони чи третьої особи або заявника не може бути відмовлено в прийнятті апеляційної скарги, поданої від імені особи, яку він представляє, з підстав недоучасті до апеляційної скарги документа про його повноваження, якщо в повноваженнях, за якими він брав участь у справі, не було застережено про відсутність у нього права на апеляційне оскарження.

Органи та особи, які за законом мають право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси (частина друга статті 3, статті 45, 46 ЦПК), але не брали участі в справі, мають право на апеляційне оскарження судових рішень, якщо таке право передбачено законом. Так, згідно зі статтею 37 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» право апеляційного оскарження мають прокурор і заступник прокурора в межах їх компетенції, незалежно від їх участі в розгляді справи в суді першої інстанції, а помічники прокурора, прокурори управлінь і відділів — тільки у справах, у розгляді яких вони брали участь. Згідно з пунктом 10 статті 13 Закону України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» передбачено право Уповноваженого на апеляційне оскарження судових рішень, ухвалених у справі за його зверненням.

2. Відповідно до положень статті 37 ЦПК у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, зміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках зміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, якщо правонаступництво допускається, воно може мати місце на будь-якій стадії цивільного процесу, у тому числі на стадії апеляційного оскарження судового рішення. Усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив. Тому право апеляційного оскарження судових рішень у межах установлених статтею 294 ЦПК строків належить і її правонаступнику.

У зазначених випадках на стадії апеляційного провадження питання про процесуальне правонаступництво вирішує суд апеляційної інстанції.

3. Судам необхідно враховувати, що на стадії апеляційного провадження вирішення питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду, залишення такої скарги без руху та визнання її неподаною, повернення скарги, поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, залишення без розгляду, прийняття заяви про відкликання скарги чи відмови від неї, незалежно від того, до суду якої інстанції вони подані, належить до повноважень апеляційного суду. Суд першої інстанції виконує лише функції з прийняття заяви про апеляційне оскарження і (або) апеляційної скарги та їх надіслання разом зі справою

до апеляційного суду у визначений частиною другою статті 296 ЦПК строк. У разі подання заяви про апеляційне оскарження та неподання у визначений законом строк апеляційної скарги на судові рішення справа до апеляційного суду не направляється і рішення вважається таким, що набрало законної сили (стаття 223 ЦПК).

Апеляційні скарги, які надійшли безпосередньо до апеляційного суду, надсилаються до суду, який ухвалив судові рішення, для виконання вимог, передбачених статтею 296 ЦПК. У разі подання в такому випадку скарги у встановлені законом строки ця обставина може бути підставою для поновлення пропущеного строку.

4. Рішення суду першої інстанції, у тому числі додаткові, заочні, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку як у цілому, так і в частині, а також щодо обставин (фактів), встановлених судом (незалежно від того, чи вплинули висновки суду про ці обставини (факти) на вирішення справи по суті), або резолютивної частини з питань розподілу судових витрат між сторонами, порядку та способу виконання рішення тощо.

Відповідно до статей 231, 232 ЦПК оскарження заочного рішення відповідачем в апеляційному порядку може мати місце лише в разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення та в разі ухвалення повторного заочного рішення. В іншому випадку апеляційний суд відмовляє в прийнятті апеляційної скарги на заочне рішення.

Вирішуючи питання про можливість апеляційного оскарження в загальному порядку рішення, яке визначене судом як заочне, судам необхідно враховувати, що відповідно до частини п'ятої статті 124 Конституції України судові рішення є чинними та обов'язковими до виконання на всій території України, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом. Тому особи, які оскаржують таке рішення, мають враховувати, що рішення, яке визначене судом як заочне, повинне оскаржуватися в порядку, встановленому для оскарження заочних рішень.

У разі подання відповідачем до місцевого суду заяви про перегляд заочного рішення з клопотанням про поновлення строку на подання заяви про перегляд, у той час як відповідне рішення оскаржене позивачем в апеляційному порядку й апеляційна скарга прийнята до розгляду, апеляційне провадження не може бути проведене до розгляду місцевим судом цієї заяви. У такому випадку справа повертається до місцевого суду.

Окремо від рішення суду в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції, зазначені в статті 293 ЦПК відповідно до буквального змісту кожного із пунктів. Зокрема, підлягає оскарженню ухвала про забез-

печення позову, а не про відмову в забезпеченні; про відмову поновити пропущений процесуальний строк, а не про його поновлення; про визнання мирової угоди, а не про відмову в її визнанні тощо. Також можуть бути оскаржені ухвали, зазначені у частині четвертій статті 135, статтях 211 та 397 ЦПК, та ухвали про визнання заяви про перегляд заочного рішення неподаною та повернення її заявникові. Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду.

Ухвала суду першої інстанції, якою вирішено питання, що не підлягало розгляду в порядку цивільного судочинства (перегляд за нововиявленими обставинами судових рішень, який підлягав проведенню в порядку господарського чи адміністративного судочинства або за відсутності для цього передбачених законом підстав тощо), може бути оскаржена в апеляційному порядку відповідно до положень частини першої статті 293 ЦПК.

Не можуть бути об'єктом апеляційного оскарження судові рішення, якщо вони судом не ухвалювались.

5. Передбачені статтею 294 ЦПК строки на апеляційне оскарження рішення чи ухвали суду першої інстанції необхідно обчислювати з урахуванням визначеного статтею 69 ЦПК правила про початок перебігу процесуальних строків — з наступного дня після відповідної календарної дати та з дотриманням вимог частин третьої, шостої статті 70 ЦПК. Для ухвал, які постановляються не в судовому засіданні, зазначені строки обчислюються з дня їх постановлення.

Правила статті 294 ЦПК про те, що заява про апеляційне оскарження рішення суду може бути подана протягом десяти днів з дня проголошення рішення, а апеляційна скарга на рішення — протягом двадцяти днів після подання цієї заяви, заява про оскарження ухвали суду першої інстанції може бути подана протягом п'яти днів з дня проголошення ухвали, а апеляційна скарга на ухвалу — протягом десяти днів після подання заяви, поширюються також на випадки, коли відповідно до статті 218 ЦПК суд проголосив лише вступну та резолютивну частини рішення або коли справу розглянуто за відсутності в судовому засіданні особи, яка брала участь у справі та оскаржує судові рішення. Проте в разі, якщо недотримання строків апеляційного оскарження було зумовлене діями (бездіяльністю) суду першої інстанції, зокрема, особа не була належним чином повідомлена про час і місце судового засідання або їй не надіслана протягом п'яти днів з дня проголошення рішення його копія, як це вимагається у частині третій статті 222 ЦПК, то ці обставини можуть бути підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження за заявою особи, яка оскаржує судові рішення.

Відповідно до частини четвертої статті 295 ЦПК подання заяви про апеляційне оскарження не потрібне, якщо апеляційна скарга подана у строк, встановлений для її подання, з дня проголошення судового рішення.

До закінчення строку, встановленого для апеляційного оскарження судового рішення, справа не може бути витребувана із суду, що її розглянув.

6. Заява про апеляційне оскарження та (або) апеляційна скарга, подані після закінчення встановлених строків, без наявності в них клопотання або в окремій заяві про поновлення цього строку, ухвалою судді-доповідача апеляційного суду залишаються без розгляду, справа повертається до суду першої інстанції. В ухвалі може бути зазначено, що заявник не позбавляється можливості звернутися із заявою про поновлення строку оскарження. Така ухвала може бути оскаржена в касаційному порядку (частина третя статті 297 ЦПК).

На звернення особи, яка має право на апеляційне оскарження судового рішення, з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження певного строку не встановлено. Таке клопотання відповідно до статті 296 ЦПК подається разом з апеляційною скаргою через суд першої інстанції. У ньому мають бути зазначені причини пропущення строку на апеляційне оскарження та докази, що підтверджують наявність поважних причин його пропуску. Наявність ухвали про залишення апеляційної скарги без розгляду з підстав пропуску строку на оскарження за відсутності клопотання про поновлення строку не перешкоджає розгляду згодом поданої заяви про поновлення пропущеного строку.

Заява розглядається апеляційним судом у судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі, однак їх присутність не є обов'язковою (частина друга статті 73 ЦПК). Розгляд заяви повинен передувати вирішенню питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду й не може збігатися із часом проведення підготовчих дій, визначених статтею 301 ЦПК, та апеляційним розглядом справи.

За наслідками розгляду заяви постановляється ухвала: або про поновлення строку на апеляційне оскарження в разі пропущення його з поважних причин, яка оскарженню не підлягає, або за відсутності таких причин — про відмову в поновленні строку на апеляційне оскарження судового рішення та апеляційної скарги, яка може бути оскаржена в касаційному порядку.

Якщо ж при розгляді справи в апеляційній інстанції буде встановлено, що заява про апеляційне оскарження чи апеляційна скарга подана без дотримання встановлених строків і не містить у собі клопотання про поновлення пропущеного строку, а під час розгляду справи таке клопотання не заявлене, апеляційний суд ухвалою залишає апеляційну скаргу без розгляду.

У випадку подання до суду першої інстанції одночасно апеляційної скарги із заявою про поновлення строку на апеляційне оскарження на рішення суду та заяви про перегляд рішення суду у зв'язку з нововиявленими обставинами суд першої інстанції направляє справу до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про поновлення строку, прийняття та вирішення апеляційної скарги, оскільки перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами можливий щодо судових рішень, які набрали законної сили.

7. Для вирішення питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду справа після її реєстрації передається судді-доповідачу з обов'язковим дотриманням порядку черговості (частина перша статті 297 ЦПК). Із цією метою суддя-доповідач відповідно до статей 292—295 ЦПК повинен перевірити: 1) чи передбачена законом можливість апеляційного оскарження ухвали; 2) наявність в особи, яка подає скаргу, права на апеляційне оскарження судового рішення; 3) чи дотримано строк на подання апеляційної скарги; 4) відповідність апеляційної скарги формі та змісту, встановлених законом, і переліку додатків до неї; 5) чи сплачено в належному розмірі та у визначеному порядку судовий збір й витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Якщо апеляційна скарга за формою та змістом не відповідає вимогам, встановленим статтею 295 ЦПК, перелік яких є вичерпним (зокрема, якщо в ній не зазначено, у чому саме полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали суду, чи порушувалось у суді першої інстанції питання про встановлення обставин, витребування та дослідження доказів, які в апеляційній скарзі визначено як нові, з яких причин ці питання не порушувались у суді першої інстанції, підстави дослідження судом апеляційної інстанції доказів, які досліджувалися судом першої інстанції, причини неподання нових доказів до суду першої інстанції тощо), суддя-доповідач відповідно до частини другої статті 297 ЦПК застосовує положення статті 121 ЦПК та ухвалою залишає апеляційну скаргу без руху.

В ухвалі суду необхідно вказати підстави для залишення апеляційної скарги без руху та визначити строк для усунення недоліків з урахуванням реальної можливості отримання заявником копії ухвали та виправлення вказаних недоліків (зокрема, підписання скарги, подання довіреності, оригіналів документів про сплату судового збору й оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи, завірених копій судових рішень тощо). В ухвалі може бути зазначено про наслідки невиконання вимог щодо усунення недоліків (частина друга статті 121 ЦПК). У разі невиконання вимог закону, визначених в ухвалі про залишення скарги без руху, суддя-доповідач постанов-

ляє ухвалу про визнання апеляційної скарги неподаною та її повернення.

У разі виявлення при судовому розгляді справи неповної сплати суми судового збору чи витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи стягнення недоплачених сум проводиться з відповідної особи при ухваленні судового рішення.

8. При поданні апеляційної скарги особою, яка не має передбаченого статтею 292 ЦПК права на апеляційне оскарження, у тому числі особою, яка не брала участі у справі, про права та обов'язки якої суд першої інстанції питання не вирішував, подання скарги на ухвалу суду, що не підлягає апеляційному оскарженню, суддя-доповідач відповідно до цієї норми та частини третьої статті 297 ЦПК постановляє ухвалу про відмову в прийнятті апеляційної скарги. Якщо зазначені обставини будуть встановлені після прийняття апеляційної скарги до розгляду, апеляційний суд постановляє ухвалу про закриття апеляційного провадження у справі за такою скаргою.

У разі виявлення при прийнятті апеляційної скарги обставин, передбачених пунктами 1—4 частини третьої статті 121 ЦПК, суддя-доповідач повертає апеляційну скаргу, а при виявленні їх під час розгляду справи суд залишає апеляційну скаргу без розгляду.

Зазначені ухвали можуть бути оскаржені в касаційному порядку.

9. При вирішенні питання про повернення до суду першої інстанції справи, яка надійшла разом з апеляційною скаргою, для усунення недоліків у її оформленні апеляційні суди повинні враховувати, що перелік недоліків у оформленні справи, про які йдеться в частині четвертій статті 297 ЦПК як про підставу для повернення справи до суду першої інстанції з метою їх усунення, не є вичерпним.

Суддя-доповідач своєю ухвалою може повернути справу до суду першої інстанції для усунення таких недоліків: 1) справа неналежно оформлена, зокрема відсутні підписи у протоколі чи журналі судового засідання; судові рішення чи протокол судового засідання є нечитабельні; у справі відсутній протокол судового засідання, журнал судового засідання чи технічний запис, справа не підшита, сторінки не пронумеровані, опис документів у справі належним чином не оформлено тощо; 2) не розглянуто зауваження щодо правильності та повноти фіксування судового процесу технічними засобами або письмові зауваження щодо повноти чи правильності протоколу судового засідання; 3) не вирішено питання про ухвалення додаткового рішення тощо.

В ухвалі повинно бути зазначено строк для усунення недоліків з урахуванням необхідного для цього часу.

Слід повернути справу до суду першої інстанції і в разі надходження від особи, яка бере участь

у справі, заяви про виправлення описок, арифметичних помилок у судовому рішенні або про роз'яснення рішення.

10. Відповідно до статті 299 ЦПК приєднатися до поданої апеляційної скарги можуть особи, які брали участь у справі на стороні особи, яка подала скаргу, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки і їх вимоги не є іншими. Заяви про приєднання до апеляційної скарги можуть бути подані лише до початку розгляду справи в апеляційному суді (до постановлення ухвали про призначення справи до розгляду — стаття 302 ЦПК).

У разі якщо в заяві про приєднання до апеляційної скарги, поданої до початку апеляційного розгляду справи, фактично містяться інші вимоги або заявлені інші мотиви, ніж ті, що зазначені в апеляційній скарзі, то така заява вважається окремою апеляційною скаргою зі всіма наслідками, які з цього випливають, а саме: вона залишається без руху для усунення її недоліків як апеляційної скарги відповідно до вимог статті 295 ЦПК і для сплати судових витрат. У заяві про приєднання до апеляційної скарги можуть міститися лише додаткові обґрунтування, уточнення вже поданої апеляційної скарги, у тому числі як питання факту, так і питання права.

11. Право на доповнення чи зміну апеляційної скарги може бути реалізовано лише протягом строку на її апеляційне оскарження. Стаття 300 ЦПК не надає апеляційному суду права вирішувати питання про поновлення пропущеного строку на внесення змін чи доповнень до апеляційної скарги, тому відповідні заяви, подані після визначеного законом строку, не повинні прийматися до розгляду, а повертаються заявникові ухвалою судді-доповідача.

12. Відкликати апеляційну скаргу можна до початку розгляду справи в апеляційному суді (до постановлення ухвали про призначення справи до розгляду — стаття 302 ЦПК), перевірка обґрунтованості відповідної заяви не вимагається. У цьому разі суддя-доповідач постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги (частини друга та третя статті 300 ЦПК).

Відмовитися від апеляційної скарги особа, яка її подала, має право протягом усього часу розгляду справи, і це питання вирішується апеляційним судом у судовому засіданні (частина четверта статті 300 ЦПК).

Прийняття відмови від апеляційної скарги не пов'язується з обов'язком апеляційного суду перевіряти, чи у зв'язку з такою відмовою не порушуються права будь-яких осіб, оскільки право особи на відмову від апеляційної скарги не обмежене. При цьому апеляційний суд відповідно до частини четвертої статті 10 ЦПК має роз'яснити передбачені частиною четвертою статті 300 ЦПК наслідки при-

йняття відмови від скарги. Заява про відкликання скарги, яка надійшла після початку розгляду справи, не може бути підставою для закриття апеляційного провадження, якщо особа не подала заяви про відмову від скарги.

Прийнявши відмову від апеляційної скарги, суд закриває апеляційне провадження за цією скаргою, а за наявності інших апеляційних скарг — продовжує апеляційне провадження за цими скаргами (скаргою).

У разі подання апеляційних скарг на судове рішення кількома особами, які беруть участь у справі, постановляється одна ухвала про прийняття апеляційних скарг до розгляду, а за результатами їх розгляду ухвалюється одне рішення чи постановляється одна ухвала.

Якщо під час розгляду справи за апеляційною скаргою однієї з осіб, яка бере участь у справі, іншою особою, яка має право на апеляційне оскарження, заявлено клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження разом з апеляційною скаргою, апеляційний суд відкладає розгляд справи для вирішення питання про поновлення пропущеного строку та розгляду всіх апеляційних скарг в одному провадженні.

Як при відкликанні апеляційної скарги, так і при відмові від апеляційної скарги втрачається можливість розгляду заяви про приєднання до апеляційної скарги, оскільки така заява без апеляційної скарги не має свого самостійного значення, при її поданні не було оплачено судовий збір та витрати на інформаційно-технічне забезпечення апеляційного розгляду справи. У разі відмови від апеляційної скарги особи, яка її подала, апеляційне провадження закривається. Проте зазначені особи не позбавлені права в загальному порядку подати апеляційну скаргу з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження.

13. Перелік підготовчих дій, визначений статтею 301 ЦПК, не є вичерпним. Залежно від обставин справи, доводів апеляційної скарги можуть бути вчинені й інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи. Підготовчі дії повинні бути вчинені суддею-доповідачем у справі протягом установленого строку. Колегія суддів при вирішенні питання про призначення справи до розгляду має право відкласти цю дію та визначити й провести додаткові підготовчі дії відповідно до частини першої статті 302 ЦПК.

При цьому згідно з частиною другою статті 301 ЦПК визначені пунктами 6—8 частини першої цієї статті підготовчі дії здійснюються з дотриманням правил, установлених главою 3 «Провадження у справі до судового розгляду» розділу III ЦПК без попереднього судового засідання.

14. Відповідно до статті 303 ЦПК апеляційний суд при перевірці законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції не має права вихо-

дити як за межі доводів апеляційної скарги, так і за межі вимог, заявлених у суді першої інстанції, крім випадків, передбачених частинами третьою та четвертою цієї статті.

За змістом пункту 6 частини третьої статті 295, частини другої статті 303 та пункту 1 частини першої статті 309 ЦПК апеляційний суд може встановлювати нові обставини, якщо їх наявність підтверджується новими доказами, що мають значення для справи (з урахуванням положень про належність і допустимість доказів), які особа не мала можливості подати до суду першої інстанції з поважних причин, доведених нею, або які неправомірно не були цим судом прийняті та досліджені, або доказами, які судом першої інстанції досліджувались із порушенням встановленого порядку.

У разі надання для дослідження нових доказів, які з поважних причин не були подані до суду першої інстанції, інші особи, які беруть участь у справі, мають право висловити свою думку щодо цих доказів як у запереченні на апеляційну скаргу, так і в засіданні суду апеляційної інстанції.

Вирішуючи питання щодо дослідження доказів, які без поважних причин не подавалися до суду першої інстанції, апеляційний суд повинен врахувати як вимоги частини третьої статті 27 ЦПК щодо зобов'язання особи, яка бере участь у справі, добросовісно здійснювати свої права та виконувати процесуальні обов'язки, так і виключне значення цих доказів для правильного вирішення справи.

При цьому мають враховуватися вимоги частини третьої статті 27 ЦПК про те, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої права й виконувати процесуальні обов'язки.

Особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право подати до суду апеляційної інстанції всі наявні в них докази на підтвердження порушення їх прав.

Про прийняття та дослідження нових доказів, як і відмову в їх прийнятті, апеляційний суд зобов'язаний мотивувати свій висновок в ухвалі при обговоренні заявленого клопотання (частина друга статті 208, частина перша статті 212, частина перша статті 304 ЦПК).

Дослідження нових доказів провадиться, зокрема, у таких випадках: якщо докази існували на час розгляду справи судом першої інстанції, але особа, яка їх подає до апеляційного суду, з поважних причин не знала й не могла знати про їх існування; докази існували на час розгляду справи в суді першої інстанції і учасник процесу знав про них, однак з об'єктивних причин не міг подати їх до суду; додаткові докази, які витребувалися раніше, з'явилися після ухвалення рішення судом першої інстанції; суд першої інстанції неправомірно виключив із судового розгляду подані учасником процесу докази, що могли мати значення для вирішення справи; суд пер-

шої інстанції необґрунтовано відмовив учаснику процесу в дослідженні доказів, що могли мати значення для вирішення справи (необґрунтовано відмовив у призначенні експертизи, витребуванні доказів, якщо їх подання до суду для нього становило певні труднощі тощо); наявні інші поважні причини для їх неподання до суду першої інстанції у випадку відсутності умислу чи недбалості особи, яка їх подає, або вони не досліджені судом унаслідок інших процесуальних порушень.

15. Суд апеляційної інстанції при перевірці законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції може вийти за межі доводів апеляційної скарги згідно з частинами третьою та четвертою статті 303 ЦПК лише в разі, якщо буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. За цих умов апеляційний суд перевіряє справу в повному обсязі й зобов'язаний мотивувати в рішенні вихід за межі доводів апеляційної скарги, проведення перевірки справи в повному обсязі.

Не є виходом за межі доводів апеляційної скарги, якщо особа, яка подала скаргу, заявляє вимогу про скасування судового рішення з направленням справи на новий розгляд, а суд апеляційної інстанції ухвалює нове рішення або змінює рішення чи навпаки, оскільки в цьому разі суд використовує надані йому законом повноваження (стаття 307 ЦПК).

У разі якщо апеляційна скарга подана на рішення щодо частини вирішених вимог, суд апеляційної інстанції відповідно до принципу диспозитивності не має права робити висновків щодо неоскарженої частини ні в мотивувальній, ні в резолютивній частині судового рішення, а в описовій частині повинен зазначити, в якій частині вимог судові рішення не оскаржуються.

16. Відповідно до статті 304 ЦПК суд апеляційної інстанції при розгляді справи керується правилами розгляду справи судом першої інстанції, з винятками й доповненнями, встановленими главою I «Апеляційне провадження» розділу V ЦПК. У зв'язку з цим, зокрема, в апеляційній інстанції не застосовуються правила про пред'явлення зустрічного позову (стаття 123 ЦПК), про прийняття позову третьої особи із самостійними вимогами (стаття 125 ЦПК), про об'єднання і роз'єднання позовів (стаття 126 ЦПК), про недопустимість розгляду справи за відсутності позивача, від якого не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності (частина третя статті 169 ЦПК), оскільки згідно з частиною другою статті 305 ЦПК неявка осіб, які беруть участь у справі, належним чином повідомлених про час і місце розгляду справи, не перешкоджає розгляду справи апеляційним судом.

17. Перевіряючи законність і обґрунтованість оскаржуваного судового рішення, суд апеляційної

інстанції повинен з'ясувати: чи враховані судом першої інстанції при ухваленні рішення всі факти, що входять до предмета доказування; чи підтверджені обставини (факти), якими мотивовано рішення, належними й допустимими доказами та чи доведені вони; чи відповідають висновки суду встановленим фактам; чи дотримано та чи правильно застосовані норми матеріального й процесуального права. При перегляді судових рішень необхідно виходити з повноважень суду апеляційної інстанції, визначених статтею 307 ЦПК, і відповідних їм підстав щодо перегляду судових рішень в апеляційному порядку, передбачених статтями 308—311 ЦПК. При цьому апеляційний суд керується статтею 307 ЦПК (відповідним пунктом) та нормою ЦПК, що визначає підстави перегляду судового рішення в такому разі, і відповідно до неї та наданих суду апеляційної інстанції повноважень формулює резолютивну частину своєї ухвали чи рішення.

18. Визнавши, що суд першої інстанції ухвалив рішення з дотриманням норм матеріального та процесуального права, а наведені в апеляційній скарзі недоліки у розгляді справи не вплинули на суть ухваленого рішення, апеляційний суд згідно зі статтею 308 ЦПК ухвалою відхиляє апеляційну скаргу та залишає рішення без змін і обов'язково наводить у ній мотиви, з яких доводи апеляційної скарги відхиляються. Водночас апеляційним судам необхідно враховувати, що законне, обґрунтоване та правильне по суті й справедливе рішення суду не може бути скасоване з одних лише формальних міркувань. Зокрема, до таких недоліків, які не призводять до порушення основних принципів цивільного процесуального законодавства та охоронюваних законом прав та інтересів осіб, які беруть участь у справі, і не впливають на суть ухваленого рішення, належать: сплата судового збору, здійснена після відкриття провадження у справі; відсутність підпису в позовній заяві, якщо позивач брав участь у судовому засіданні й підтримував позовні вимоги; відсутність підпису секретаря судового засідання в журналі судового засідання; залишення без розгляду заяви про відвід, якщо підстави для відводу були відсутні. Таким же недоліком може бути визнана сама по собі відсутність технічного запису при безспірності доказів, якими обґрунтовано рішення.

19. За наявності підстав, передбачених статтею 309 ЦПК, апеляційний суд скасовує рішення суду першої інстанції та ухвалює нове рішення або змінює його й не має права передавати із цих підстав справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Зазначеними підставами є: неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважає встановленими; невідповідність висновків суду обставинам справи, порушення або

неправильне застосування норм матеріального або процесуального права.

При цьому судам необхідно виходити з того, що:

- неповним з'ясуванням судом обставин, що мають значення для справи, слід вважати неправильне визначення предмета доказування чи не з'ясування обставин, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, або інших фактичних даних (пропущення строку позовної давності тощо), неправильну кваліфікацію правовідносин сторін, які впливають із встановлених обставин тощо;

- недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими, має місце у випадках зазначення у судовому рішенні певних обставин (фактів), які не підтверджені доказами, їх недостатність, недостовірність та (або) суперечливість, відсутність мотивів прийняття чи неприйняття доказів тощо;

- невідповідність висновків суду обставинам справи вважається у тому разі, якщо останні встановлені судом повно та правильно, проте висновки з установлених обставин зроблено неправильно.

- порушення або неправильне застосування матеріального чи процесуального права має місце у разі застосування закону, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню, унаслідок неправильної юридичної кваліфікації правовідносин або неправильного витлумаченого закону, який хоч і підлягав застосуванню, проте його зміст і сутність сприйнято неправильно через розширене чи обмежене тлумачення.

Порушення або неправильне застосування норм процесуального права можуть бути підставою для скасування чи зміни рішення, якщо таке порушення призвело до неправильного вирішення справи. Зокрема, порушення вимог статті 59 ЦПК щодо допустимості засобів доказування, необґрунтована відмова суду в задоволенні клопотання осіб, які беруть участь у справі, у дослідженні доказів (стаття 60 ЦПК), порушення вимог статті 215 ЦПК щодо змісту рішення суду тощо.

Посилання в апеляційній скарзі на недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції вважав установленими, чи на невідповідність висновків суду обставинам справи підлягає перевірці апеляційним судом шляхом дослідження доказів, яким, на думку особи, що подала апеляційну скаргу, суд першої інстанції не дав оцінки або дав неправильну оцінку.

У разі скасування рішення суду у зв'язку з порушенням норм процесуального права (частина третя статті 309 ЦПК) апеляційний суд повинен зазначити причинний зв'язок між порушенням норми процесуального права та прийняттям неправильного рішення.

Апеляційний суд ухвалює рішення про зміну рішення суду першої інстанції у випадку, якщо

помилки у неправильно прийнятому рішенні можливо усунути без його скасування, не змінюючи суть рішення, і вони стосуються окремих його частин, зокрема у разі виправлення помилок суду першої інстанції щодо розміру суми, що підлягає стягненню, розподілу судових витрат тощо. Якщо помилки у такому рішенні стосуються фактичної сторони справи чи правового обґрунтування рішення, то їх усунення необхідно вважати також зміною рішення, тому апеляційний суд не повинен усувати такі помилки ухвалою із зазначенням про залишення рішення без змін з його уточненням чи доповненням.

У разі ухвалення нового рішення або зміни рішення суд апеляційної інстанції в мотивувальній частині рішення дає оцінку доказам, що наявні в матеріалах справи, а також новим доказам, якщо вони досліджувалися, в їх сукупності за правилами, встановленими статтею 212 ЦПК.

20. Виходячи з повноважень суду апеляційної інстанції, визначених пунктом 5 частини першої статті 307 ЦПК, апеляційний суд може скасувати рішення суду першої інстанції з передачею справи на новий розгляд лише з підстав, вичерпно визначених у статті 311 ЦПК (вона розширеному тлумаченню не підлягає), за наявності яких рішення суду скасовується незалежно від правильності висновків суду та незалежно від того, чи посилаються учасники процесу на такі порушення (стаття 303 ЦПК). Зазначеними підставами можуть бути тільки такі: розгляд справи неповноважним суддею або складом суду; ухвалення судового рішення чи підписання його не тим суддею, який розглядав справу; розгляд справи за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, належним чином не повідомлених про час і місце судового засідання; вирішення судом питання про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі; розгляд судом не всіх вимог і цей недолік не був та не міг бути усунений ухваленням додаткового рішення відповідно до статті 220 ЦПК; розгляд справи з порушенням правил виключної підсудності.

Не може бути підставою для застосування пункту 3 частини першої статті 311 ЦПК розгляд справи за відсутності особи, належним чином не повідомленої про час і місце судового засідання, яка не оскаржує рішення суду.

У разі скасування рішення суду першої інстанції з направленням справи на новий розгляд в ухвалі апеляційного суду обов'язково має бути зазначено, які порушення закону були допущені судом першої інстанції, чим це підтверджено.

Проте в цьому випадку апеляційний суд не має права викладати в ухвалі доводи, які б указували або прогнозували певні результати нового вирішення справи чи свідчили про перевагу одних доказів над іншими, оскільки вирішення питання про прийняття відповідного рішення й оцінка

доказів належить до повноважень суду, який розглядатиме справу.

Висновки та мотиви, з яких скасовано рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції при новому розгляді справи. Висновками та мотивами, з яких скасовано рішення, необхідно вважати положення мотивувальної та резолютивної частин ухвали суду апеляційної інстанції щодо наявності передбачених статтею 311 ЦПК підстав для скасування рішення суду першої інстанції і передачі справи на новий розгляд та їх кваліфікації процесуальним законодавством як таких.

Скасування рішення суду з направленням справи на новий розгляд з підстав, передбачених пунктом 5 частини першої статті 311 ЦПК, можливе, якщо суд першої інстанції розглянув не всі вимоги, які перебувають у нерозривному зв'язку з вимогами, щодо яких ухвалено рішення, і цей недолік не був і не міг бути усунений ухваленням додаткового рішення.

В інших випадках нерозглянуті вимоги передаються на розгляд суду першої інстанції.

У разі якщо рішення суду скасовано на підставі пункту шостого частини першої статті 311 ЦПК, апеляційний суд направляє справу на новий розгляд до суду, якому вона підсудна.

21. Апеляційний суд має право ухвалити додаткове рішення за заявою особи, яка бере участь у справі, або з власної ініціативи в разі, якщо він скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення чи змінив його за наявності підстав, передбачених статтею 220 ЦПК. Відповідно до статті 219 ЦПК апеляційний суд може виправити допущені у своєму рішенні описки чи арифметичні помилки, не змінюючи змісту рішення. Апеляційний суд відповідно до статті 221 ЦПК може роз'яснити своє рішення.

Питання про визначення порядку виконання рішення суду, розстрочку чи відстрочку виконання, вжиття заходів для забезпечення його виконання (стаття 217 ЦПК) розглядаються апеляційним судом, якщо ці питання вирішуються одночасно з ухваленням нового рішення чи зміною рішення. В інших випадках ці питання вирішуються судом першої інстанції.

22. Виходячи з положень статті 320 ЦПК, апеляційні суди постановляють окремі ухвали та направляють їх відповідним особам і органам для вжиття ними необхідних заходів у порядку, встановленому статтею 211 ЦПК, як щодо виявлених при розгляді справи причин та умов, що сприяли порушенню закону, так і щодо порушення норм права та помилок, зокрема тяганини, інших недоліків під час розгляду справи, допущених судом першої інстанції, що не фіксуються в судовому рішенні апеляційного суду.

Окремі ухвали про допущені судом першої інстанції порушення норм права і помилки направляються

для їх усунення та з метою запобігання їх виникненню (залежно від характеру та кількості) до суду першої інстанції чи судді, які розглядали справу, або до відповідної кваліфікаційної комісії суддів.

Окрема ухвала апеляційного суду може бути оскаржена в касаційному порядку особами, щодо яких вона постановлена.

Про практику розгляду судами корпоративних спорів

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 24 жовтня 2008 року № 13*

З метою забезпечення правильного та однакового застосування судами законодавства, яке регулює корпоративні відносини, формування єдиної судової практики у цій сфері, здійснення належного захисту судами прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави, які пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням і припиненням діяльності господарських товариств, Пленум Верховного Суду України **постановляє** дати судам такі роз'яснення:

1. При розгляді справ, що виникають із корпоративних відносин, суд повинен з'ясувати, якими нормами матеріального права регулюються відповідні відносини, і на основі цих норм вирішувати справу.

Корпоративні відносини регулюються Цивільним кодексом України (далі — ЦК), Господарським кодексом України (далі — ГК), законами України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» (далі — Закон про господарські товариства), від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок», від 10 грудня 1997 р. № 710/97-ВР «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» (далі — Закон про Національну депозитарну систему), від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (далі — Закон про державну реєстрацію), Положенням про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженим рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі — ДКЦПФР) від 17 жовтня 2006 р. № 1000, Положенням про депозитарну діяльність, затвердженим рішенням ДКЦПФР від 17 жовтня 2006 р. № 999, Положенням про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затвердженим рішенням ДКЦПФР від 22 лютого 2007 р. № 387, Положенням про проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств, затвердженим рішенням ДКЦПФР від 23 грудня 1998 р. № 199, іншими нормативно-правовими актами.

23. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 11 жовтня 1985 р. № 8 «Про практику розгляду судами України цивільних справ у касаційному порядку» (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму від 25 грудня 1992 р. № 13 та від 25 травня 1998 р. № 15).

Положення законодавчих актів, які діяли до набрання чинності ЦК, застосовуються в частині, у якій вони не суперечать цьому Кодексу.

2. Законом України від 15 грудня 2006 р. № 483-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» (далі — Закон № 483-V) до підвідомчості господарських судів віднесено справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів.

При визначенні підвідомчості (підсудності) справ цієї категорії судам необхідно керуватися поняттям корпоративних прав, визначеним частиною першою статті 167 ГК, згідно з якою корпоративними є права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

У разі якщо суб'єктний склад осіб, які беруть участь у справі, або предмет позову не відповідають визначенням пунктом 4 частини першої статті 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) справам, що виникають із корпоративних відносин, суди повинні мати на увазі, що відповідно до статті 1 ГПК господарським судам підвідомчі спори щодо захисту порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи.

3. Не підлягають розгляду в порядку господарського судочинства справи, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяль-

ності інших суб'єктів господарювання, які не є господарськими товариствами (кооперативи, приватні, колективні підприємства тощо), якщо стороною у справі є фізична особа. При цьому норма пункту 4 частини першої статті 12 ГПК в силу її імперативного характеру не підлягає застосуванню за аналогією щодо спорів, пов'язаних із діяльністю інших суб'єктів господарювання.

Не підлягає розширеному тлумаченню пункт 4 частини першої статті 12 ГПК також щодо справ, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності господарського товариства, якщо однією зі сторін у справі не є учасник (засновник, акціонер) господарського товариства, у тому числі такий, що вибув. Зокрема, спори за участю спадкоємців учасників господарського товариства, які ще не стали його учасниками, не є підвідомчими (підсудними) господарським судам.

4. При вирішенні питання про те, чи є спір, що виник між господарським товариством та посадовими особами товариства, які входять до складу виконавчого органу товариства або наглядової ради товариства, трудовим чи корпоративним, судам необхідно керуватися положеннями глави XV Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП).

Відповідно до статті 3 КЗпП до трудових відносин належать відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Згідно з частиною четвертою статті 65 ГК у разі найму керівника підприємства з ним укладається договір (контракт), у якому визначаються строк найму, права, обов'язки і відповідальність керівника, умови його матеріального забезпечення, звільнення його з посади, інші умови найму за погодженням сторін. За частиною шостою статті 65 ГК керівника підприємства може бути звільнено з посади достроково на підставах, передбачених договором (контрактом), відповідно до закону.

Спори, пов'язані з оскарженням членами виконавчих органів товариства, а також членами наглядової ради товариства, які уклали з товариствами трудові договори, рішень відповідних органів товариства про звільнення (усунення, відсторонення, відкликання) їх з посади, розглядаються в порядку цивільного судочинства як трудові спори. Судам необхідно звернути увагу на те, що у цьому разі позивач звертається до суду за захистом своїх трудових прав як найманого працівника, а не акціонера (учасника) господарського товариства.

Способом захисту порушених або оспорюваних прав у таких категоріях спорів є позов про поновлення на посаді, зобов'язання усунути перешкоди у виконанні посадових обов'язків тощо відповідної посадової особи господарського товариства, а не позов про визнання недійсним відповідного

рішення загальних зборів акціонерів (учасників) товариства чи наглядової ради товариства.

У порядку цивільного судочинства слід розглянути і спори між учасником (засновником, акціонером) господарського товариства та товариством, що виникають не з корпоративних, а з трудових відносин посадових осіб товариства, якщо однією зі сторін, які беруть участь у справі, є фізична особа.

5. При вирішенні справ за позовами акціонерів щодо внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів судам необхідно враховувати, що частиною першою статті 9 Закону про Національну депозитарну систему емітента зобов'язано доручити ведення реєстру реєстратору шляхом укладення відповідного договору, якщо кількість власників іменних цінних паперів емітента перевищує кількість, визначену ДКЦПФР. Обов'язок емітента забезпечити ведення реєстру реєстратором власників іменних цінних паперів встановлений Положенням про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженим рішенням ДКЦПФР від 17 жовтня 2006 р. № 1000 (пункт 9 розділу VII).

Якщо ведення реєстру власників іменних цінних паперів здійснює реєстратор як сторона, то у справі за позовами щодо внесення змін до системи реєстру повинні залучатися як сторони відповідне акціонерне товариство (далі — АТ) та реєстратор.

Судам необхідно враховувати, що відповідно до пункту 4 частини першої статті 12 ГПК зазначена категорія справ є підвідомчою (підсудною) господарським судам і в тому разі, якщо однією з осіб, які беруть участь у справі, є фізична особа.

6. Усі спори між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язані зі здійсненням ними корпоративних прав та виконанням обов'язків учасника господарського товариства, на підставі пункту 4 частини першої статті 12 ГПК підвідомчі (підсудні) господарським судам незалежно від суб'єктного складу учасників спору.

Підвідомчими (підсудними) господарським судам є справи за позовами акціонерів закритого акціонерного товариства (далі — ЗАТ) про переведення на акціонера прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з наявністю переважного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства. Таке право є корпоративним правом акціонерів ЗАТ відповідно до частини третьої статті 81 ГК.

З цих самих підстав згідно з частиною другою статті 147, частиною четвертою статті 151 ЦК, частиною третьою статті 53, частиною третьою статті 65 Закону про господарські товариства підвідомчими господарським судам є справи за позовом учасника товариства з обмеженою відповідальністю (далі —

ТОВ) чи товариства з додатковою відповідальністю (далі — ТДВ) про переведення на учасника прав та обов'язків покупця частки (її частини) у зв'язку з порушенням їх переважного права на купівлю.

У зв'язку з тим, що такі права відповідно до частини першої статті 167 ГК належать до корпоративних, зазначені справи є такими, що виникають із корпоративних відносин.

Підвідомчими (підсудними) господарським судам на підставі пункту 4 частини першої статті 12 ГПК є також спори між учасниками (засновником) господарського товариства та господарським товариством щодо права власності на майно, переданого товариству як вклад до статутного (складеного) капіталу.

7. У зв'язку з відсутністю в законодавстві норм про спеціальну підвідомчість (підсудність) спорів, пов'язаних з емісією цінних паперів, розміщенням акцій чи їх обігом, а також часток у статутному (складеному) капіталі товариства, що виникають між акціонерами (учасниками) господарського товариства та товариством (крім передбачених пунктом 4 частини першої статті 12 ГПК), такі позови повинні приймати господарські суди за правилами статті 1 ГПК, тобто з урахуванням суб'єктного складу учасників спору.

8. справи про стягнення з учасників фондового ринку штрафів, накладених уповноваженими особами ДКЦПФР, а також про оскарження рішень, дій чи бездіяльності цих осіб підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства як публічно-правові спори на підставі частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС).

У разі якщо предметом спору є визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства, а вимога до суб'єкта владних повноважень є похідною (зокрема про державну реєстрацію припинення юридичної особи), такий спір є підвідомчим (підсудним) господарським судам.

9. Діяльність АТ, зареєстрованого в Україні як юридична особа, відносини між товариством та акціонерами, між акціонерами АТ щодо його діяльності, а також корпоративного управління регулюються виключно законами та іншими нормативно-правовими актами України.

У разі укладення акціонерами — іноземними юридичними або фізичними особами — угоди (правочину) про підпорядкування відносин між акціонерами, а також між акціонерами та АТ щодо діяльності товариства, іноземному праву, такий правочин є нікчемним у силу статті 10 Закону України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV «Про міжнародне приватне право».

Відносини між засновниками (учасниками) господарського товариства щодо формування його

органів, визначення їх компетенції, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах регулюються положеннями ЦК та Закону про господарські товариства. За своїм змістом ці норми є імперативними, а їх недотримання порушує публічний порядок.

Акціонери товариства, зареєстрованого в Україні, не вправі своєю угодою підпорядковувати іноземному праву умови недійсності правочину (підстави, порядок, наслідки) щодо корпоративного управління, вчиненого як акціонерами з товариством, так і між акціонерами, оскільки норми щодо недійсності правочинів в Україні є імперативними.

Учасники господарських товариств незалежно від суб'єктного складу акціонерів не вправі також підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних із діяльністю господарських товариств, зареєстрованих в Україні, зокрема таких, що впливають із корпоративного управління, міжнародним комерційним арбітражним судам.

10. Судам при вирішенні корпоративних спорів необхідно звернути увагу на неможливість застосування таких способів захисту прав та законних інтересів осіб, не передбачених чинним законодавством, зокрема статтею 16 ЦК та статтею 20 ГК, та не впливають із положень законодавства.

У зв'язку з цим не підлягають задоволенню позови про визнання рішень загальних зборів правомочними як такі, що не відповідають можливим способам захисту прав та інтересів. Рішення загальних зборів та інших органів управління господарського товариства, що за своєю правовою природою є актами, дійсні, якщо у судовому порядку не буде встановлено інше.

Не підлягають задоволенню також вимоги про визнання: загальних зборів учасників (акціонерів) товариства такими, що відбулися; реорганізації такою, що відбулася; рішень загальних зборів дійсними; рішень загальних зборів такими, що підлягають виконанню.

Звернути увагу судів на те, що чинне законодавство не передбачає також можливості подання до господарського суду позову з вимогою щодо зміни судом місця проведення загальних зборів господарського товариства.

Господарський суд, встановивши, що предмет позову не відповідає встановленим законом способам захисту прав, повинен відмовити в позові, а не припинити провадження у справі у зв'язку з тим, що спір не підлягає вирішенню в господарських судах України.

11. Акціонери (учасники) господарського товариства не вправі звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших акціонерів (учасників) господарського товариства та самого товариства поза відносинами представництва, а також обґрунтовувати свої вимоги порушенням прав інших акціонерів (учасників) товариства.

При вирішенні корпоративного спору господарський суд повинен встановити наявність в особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного матеріального права або законного інтересу, на захист якого подано позов, а також з'ясувати питання про наявність чи відсутність факту їх порушення або оспорування. Не можна задовольняти позовні вимоги щодо захисту права, яке може бути порушено у майбутньому і щодо якого невідомо, чи буде воно порушено, зокрема вимоги про припинення дій шляхом заборони чинити перешкоди позивачу стосовно участі у загальних зборах на майбутнє.

12. Не є корпоративними спори про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи, які порушуються за позовами органів Державної податкової служби України та інших суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства, а також органів, що здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб. Відповідно до пункту 4 частини першої статті 17 КАС зазначені спори віднесено до компетенції адміністративних судів як публічно-правові за зверненням суб'єкта владних повноважень.

До корпоративних належать спори за позовами учасників (засновників, акціонерів) господарського товариства, пов'язані з вимогами про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи у зв'язку з порушеннями вимог законодавства щодо порядку їх прийняття та затвердження.

13. Відповідно до вимог статей 88, 143, 154 ЦК, статей 57, 82 ГК, статей 4, 37, 51, 65, 67, 76 Закону про господарські товариства, статей 27, 30 Закону про державну реєстрацію суди вправі визнати недійсними установчі документи товариства за одночасної наявності таких умов:

- на момент розгляду справи установчі документи не відповідають вимогам законодавства;
- порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, не можуть бути усунені;
- відповідні положення установчих документів порушують права чи охоронювані законом інтереси позивача.

Положення установчих документів господарських товариств, які не відповідають вимогам законодавства, не застосовуються.

14. При вирішенні спорів про визнання установчих документів господарського товариства недійсними господарським судам необхідно розмежовувати правову природу статуту та установчого (засновницького) договору товариства.

Статут юридичної особи за змістом частини другої статті 20 ГК є актом, який визначає правовий статус юридичної особи, оскільки він містить норми, обов'язкові для учасників товариства, його посадових

осіб та інших працівників, а також визначає порядок затвердження та внесення змін до статуту.

Підставами для визнання акта, в тому числі статуту, недійсним є його невідповідність вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт, а також порушення у зв'язку з його прийняттям прав та охоронюваних законом інтересів позивача.

Статут не є одностороннім правочином, оскільки затверджується (змінюється) загальними зборами учасників (засновників, акціонерів), які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства. Не є статут і договором, тому що затверджується (змінюється) не за домовленістю всіх учасників (засновників, акціонерів) товариства, а більшістю у $\frac{3}{4}$ голосів акціонерів чи простою більшістю голосів учасників товариства (статті 42, 59 Закону про господарські товариства).

У зв'язку з цим при вирішенні спорів щодо визнання статуту недійсним не застосовуються норми, які регламентують недійсність правочинів.

15. Судам необхідно враховувати, що з набранням чинності ЦК (статті 142, 153) договір про створення (заснування) АТ, ТОВ та ТДВ не регулює відносини між учасниками (акціонерами) товариства при здійсненні його діяльності і припиняє свою дію після досягнення мети — створення та державної реєстрації товариства. Зазначені договори мають відповідати загальним вимогам, що пред'являються до правочинів, і при розгляді спорів про визнання їх недійсними суди повинні керуватися відповідними нормами про недійсність правочинів.

У справах про визнання недійсним статуту відповідачем є господарське товариство, залучати до участі у справі всіх учасників (акціонерів) товариства немає необхідності. У справах щодо визнання недійсним установчого (засновницького) договору мають залучатися всі учасники (засновники) товариства як сторони договору.

16. Суди не вправі вносити зміни до статуту товариства у зв'язку з тим, що це належить до виключної компетенції загальних зборів товариства (статті 41, 42, 59 Закону про господарські товариства). Підвідомчими судам є спори щодо недійсності внесених змін до установчих документів товариства або визнання недійсними рішень загальних зборів стосовно внесення змін до установчих документів.

На підставі частини другої статті 7 Закону про господарські товариства підвідомчими судам є також справи про зобов'язання внести зміни до установчих документів товариства у випадку виходу учасника з товариства, відчуження частки (її частини) в статутному (складеному) капіталі товариства, вступом правонаступника (спадкоємця) учасника до господарського товариства тощо за позовами таких осіб.

17. Вирішуючи питання про те, чи є корпоративним спір, пов'язаний із визнанням недійсними рішень загальних зборів товариства, судам необхідно враховувати суб'єктний склад учасників спору та підстави, якими обґрунтовується відповідна вимога. Справи у спорах про визнання недійсними рішень органів управління господарського товариства за позовом особи, яка не є акціонером або учасником товариства, у тому числі таким, що вибув, не належить до спорів, що виникають з корпоративних відносин.

Судам необхідно враховувати, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів) та інших органів господарського товариства є актами, оскільки ці рішення зумовлюють настання правових наслідків, спрямованих на регулювання господарських відносин, і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

У зв'язку з цим підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів (учасників) господарського товариства можуть бути:

- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства;
- позбавлення акціонера (учасника) товариства можливості взяти участь у загальних зборах;
- порушення прав чи законних інтересів акціонера (учасника) товариства рішенням загальних зборів.

18. При розгляді справ судам слід враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів господарського товариства, є підставою для визнання недійсними прийнятих на них рішень.

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з прямою вказівкою закону є:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення (статті 41, 42, 59, 60 Закону про господарські товариства);
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (частина четверта статті 43 Закону про господарські товариства);
- прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації (статті 40, 45 Закону про господарські товариства).

При вирішенні питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення загальних зборів, господарський суд повинен оцінити, наскільки ці порушення могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

19. Суди мають враховувати, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

Право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними рішень органів управління товариства мають лише ті його акціонери (учасники), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується.

Вимоги акціонера (учасника) товариства про визнання недійсним рішення органу управління товариства не підлягають задоволенню, якщо на момент його прийняття позивач ще не набув права власності на акції чи частку в статутному капіталі товариства, оскільки його корпоративні права не могли бути порушеними.

20. Не може бути визнано недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства з тих підстав, що його прийнято загальними зборами з питань, віднесених до компетенції інших органів товариства (наглядової ради, виконавчого органу тощо), оскільки статтею 98 ЦК прямо передбачено право загальних зборів учасників товариства приймати рішення з усіх питань діяльності товариства. Положення установчих документів товариства, які обмежують це право, застосуванню не підлягають.

Відповідачем у справах про визнання недійсним рішення загальних зборів є господарське товариство, а не його учасники (акціонери).

У судовому порядку недійсним може бути визнано рішення загальних зборів учасників товариства, а не протокол загальних зборів. Протокол є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом статті 20 ГК.

21. Рішення загальних зборів господарського товариства можуть бути визнаними недійсними в судовому порядку у випадку недотримання процедури їх скликання, встановленої статтями 43, 61 Закону про господарські товариства.

Права учасника (акціонера) товариства можуть бути визнані порушеними внаслідок недотримання вимог закону про скликання і проведення загальних зборів, якщо він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо.

При вирішенні спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарського товариства з підстав недопущення до участі в них акціонерів (учасників) товариства судам необхідно з'ясувати, чи могла їх відсутність (або наявність) істотно вплинути на прийняття рішення, яке оскаржується.

22. У разі якщо на порушення вимог статті 43 Закону про господарські товариства питання не було включено до опублікованого порядку денного загальних зборів товариства, рішення цих зборів із зазначеного питання повинні визнаватися недійсними через пряму заборону закону.

Також повинні визнаватися недійсними рішення загальних зборів, розглянутих у питаннях «Різне», «Організаційні питання» тощо. Відповідно до роз'яснення ДКЦПФР від 10 листопада 1999 р. № 24 не допускається включення до порядку денного загальних зборів питань «Різне», «Організаційні питання», тому що такі дії порушують право акціонера на попереднє ознайомлення з порядком денним загальних зборів акціонерів, передбачене частиною першою статті 43 Закону про господарські товариства.

У разі якщо положення статуту та інших внутрішніх документів товариства суперечать Закону про господарські товариства, судам слід керуватися нормами закону. Зокрема, якщо у внутрішніх документах передбачено можливість вирішення на загальних зборах процедурних питань (питань, пов'язаних із порядком проведення загальних зборів тощо) без включення їх до порядку денного, такі положення внутрішніх документів суд не повинен брати до уваги.

Судовим рішенням не можуть включатися питання до порядку денного загальних зборів товариства.

23. Не підлягають задоволенню позови акціонерів про зобов'язання скликати позачергові загальні збори, оскільки стаття 45 Закону про господарські товариства надає акціонерам, які володіють більш як 10 % голосів, право самостійно скликати позачергові загальні збори у разі, якщо правління не виконує їх вимоги.

При вирішенні питання щодо правомірності проведення такими акціонерами реєстрації акціонерів (їх представників) на позачергових загальних зборах господарським судам необхідно керуватися вимогами законодавства, що регулює порядок скликання та проведення загальних зборів.

24. Звернути увагу судів, що право участі у загальних зборах акціонерів мають особи, які є власниками акцій на день проведення загальних зборів (крім установчих зборів). Судам необхідно враховувати, що згідно з абзацом 3 частини першої статті 5 Закону про Національну депозитарну систему права на участь в управлінні, одержання доходу тощо, які впливають з іменних цінних паперів, можуть бути реалізовані з моменту внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів.

Участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком акціонера. Відповідно до статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, згідно з якими

ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У зв'язку з цим суди не вправі зобов'язати акціонера (учасника) товариства взяти участь чи зареєструватися для участі у загальних зборах.

25. Згідно зі статтями 41, 60 Закону про господарські товариства загальні збори визнаються правомочними, якщо в них беруть участь акціонери (учасники), що мають відповідно до статуту товариства більш як 60 % голосів. У зв'язку з цим положення установчих документів товариства, які встановлюють інші правила щодо визначення кворуму, є такими, що суперечать закону і не підлягають застосуванню.

Відсутність кворуму на загальних зборах є безумовною підставою для визнання в судовому порядку прийнятих загальними зборами рішень недійсними.

Загальні збори є неправомочними, якщо реєстрація акціонерів у день проведення загальних зборів не здійснювалась (стаття 159 ЦК, стаття 41 Закону про господарські товариства), у зв'язку з неможливістю визначення кворуму на загальних зборах. Рішення, прийняті на таких загальних зборах, у судовому порядку визнаються недійсними.

Правомочність загальних зборів визначається на підставі реєстру акціонерів у день проведення загальних зборів (частина перша статті 41 Закону про господарські товариства), а не фактичної участі акціонерів у прийнятті загальними зборами рішень.

26. Акціонери можуть брати участь у загальних зборах особисто або через представника. Довіреності акціонерів повинні відповідати загальним вимогам, передбаченим цивільним законодавством, зокрема необхідно дотримуватися норми частини третьої статті 247 ЦК, згідно з якою довіреність, у якій не вказана дата її вчинення, є нікчемною.

У разі якщо довіреність акціонера на право участі та голосування на загальних зборах оформлена (складена або посвідчена) з порушенням встановлених законодавством вимог, особа, на ім'я якої видана довіреність, не має повноважень на участь та голосування на загальних зборах. У зв'язку з цим голоси акціонера, передані за такою довіреністю, не можуть враховуватися при визначенні кворуму на загальних зборах та результатів голосування.

27. Звернути увагу судів на те, що процедура виходу учасника з ТОВ, ТДВ, повного товариства і командитного товариства (статті 126, 148 ЦК, статті 54, 71 Закону про господарські товариства) не може бути застосована до АТ. У зв'язку з цим не підлягають задоволенню позови щодо виходу зі складу акціонерів шляхом виплати вартості акцій, які належать акціонеру.

Не можуть бути також задоволені позови про виключення акціонера зі складу АТ на таких підставах, як порушення акціонером своїх обов'язків

перед товариством, неявка на загальні збори акціонерів чи відмова від участі у загальних зборах тощо.

28. При вирішенні спорів, пов'язаних із виходом учасника з товариства, господарські суди повинні керуватися тим, що відповідно до ЦК та Закону про господарські товариства учасник ТОВ чи ТДВ вправі у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників та самого товариства. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язується ні з рішенням зборів учасників, ні з внесенням змін до установчих документів товариства. У зв'язку з цим моментом виходу учасника з товариства є дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства або вручення заяви цим особам органами зв'язку. Положення установчих документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з товариства, є незаконними.

У разі якщо товариство не вчиняє дії у зв'язку з поданням учасником заяви про вихід з товариства (не вирішується питання про внесення змін до установчих документів товариства, про їх державну реєстрацію), учасник товариства вправі звернутися до господарського суду з позовом про зобов'язання товариства до державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв'язку зі зміною у складі учасників товариства на підставі статті 7 Закону про господарські товариства.

29. При вирішенні спорів, пов'язаних з виключенням учасника з товариства, господарські суди, як впливає зі змісту статті 64 Закону про господарські товариства, повинні дослідити всі обставини, пов'язані з виключенням учасника з товариства, дати оцінку його поведінці, встановити наявність негативних для товариства наслідків у зв'язку з діями (бездіяльністю) учасника. Якщо негативні наслідки ще не настали, потрібно правильно визначити вірогідність їх настання. Необхідно встановити причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) учасника товариства та негативними наслідками для товариства, а також дослідити мотиви поведінки учасника, форму вини тощо.

Вирішуючи питання про наявність факту перешкоджання учасником своїми діями досягненню цілей товариства, необхідно встановити, що поведінка учасника суттєво ускладнює діяльність товариства чи робить її практично неможливою.

Господарські суди повинні враховувати як фактичні обставини, що були підставою для виключення учасника з товариства, так і дотримання вимог законодавства та установчих документів при скликанні та проведенні відповідних загальних зборів.

Виключення учасника з ТОВ чи ТДВ відповідно до статті 59 Закону про господарські товариства належить до компетенції зборів ТОВ (ТДВ), а не суду.

30. Прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) учасника до ТОВ (ТДВ) нале-

жить до компетенції загальних зборів учасників товариства.

При визначенні порядку і способу обчислення вартості частини майна товариства та частини прибутку, яку має право отримати учасник при виході (виключенні) з ТОВ (ТДВ), а також порядку і строків їх виплати господарські суди мають застосовувати відповідні положення установчих документів товариства.

У випадку неврегульованості в установчих документах вартість частини майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості чистих активів товариства, що визначається в порядку, встановленому законодавством, пропорційно його частці в статутному капіталі товариства на підставі балансу, складеного на дату виходу (виключення). Розрахунок належної учаснику частини прибутку здійснюється на дату виходу (виключення) з товариства.

У разі якщо учасник не повністю вніс (не повністю оплатив) свій вклад до статутного капіталу товариства, йому виплачується дійсна вартість частки пропорційно внесеній (оплаченій) частині вкладу.

Якщо при вирішенні спору буде встановлено, що на момент виходу (виключення) учасника у товариства відсутні чисті активи, господарський суд відмовляє у відповідному позові у зв'язку з відсутністю в товариства майна, що підлягає виплаті.

Відповідно до частини п'ятої статті 147 ЦК аналогічно визначається вартість частини майна ТОВ (ТДВ), яка підлягає видачі або виплаті правонаступнику юридичної особи-учасника товариства або спадкоємцю фізичної особи-учасника у випадку відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства або відмови у прийнятті до товариства. Її вартість визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника (стаття 55 Закону про господарські товариства).

31. Продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників (частина друга статті 147 ЦК, частина друга статті 53 Закону про господарські товариства) не зумовлює недійсність такого правочину. У цьому разі будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою частини четвертої статті 362 ЦК.

При цьому господарські суди повинні враховувати, що як купівлю-продаж частки (її частини) у статутному капіталі товариства відповідно до глави 54 ЦК необхідно розуміти також і передання її у власність за договором міни.

Особа, яка придбала частку в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ, здійснює права і виконує обов'язки учасника товариства з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі.

32. Норма частини третьої статті 81 ГК, яка встановлює переважне право акціонерів ЗАТ на придбання акцій, є імперативною, у зв'язку з чим це право не може бути обмежено установчими документами ЗАТ.

Продаж акціонером ЗАТ акцій з порушенням переважного права не зумовлює недійсність відповідного правочину. Наслідком такого порушення є право будь-якого акціонера ЗАТ вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою частини четвертої статті 362 ЦК.

У зв'язку із законодавчою неврегульованістю порядку реалізації акціонерами ЗАТ переважного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства третім особам, господарські суди мають застосовувати відповідні положення установчих документів товариства. У разі неврегульованості в установчих документах акціонери мають переважне право купівлі пропорційно кількості належних їм акцій.

Купівлею-продажем акцій ЗАТ відповідно до глави 54 ЦК необхідно вважати також і передання їх у власність за договором міни. На випадки переходу акцій ЗАТ у власність у порядку універсального правонаступництва переважне право купівлі не поширюється.

33. При вирішенні спорів, пов'язаних із формуванням та зміною розміру статутного капіталу господарського товариства, судам необхідно керуватися нижченаведеним. Якщо акти приймання-передачі та положення установчих документів товариства не передбачають застережень про те, що внеском учасника до статутного капіталу товариства є майнові права, у тому числі право користування майном, то майновий внесок учасника до статутного (складеного) капіталу є об'єктом права власності товариства.

34. Безумовною підставою для визнання рішень загальних зборів щодо зміни розміру статутного капіталу АТ недійсними є недотримання у повідомленні про загальні збори встановлених законодавством вимог (стаття 40 Закону про господарські товариства, Положення про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затвердженим рішенням ДКЦПФР від 22 лютого 2007 р. № 387).

У судовому порядку можуть бути визнані недійсними також рішення загальних зборів щодо зміни статутного капіталу товариства й у випадку надання товариством недостовірної інформації у цьому повідомленні як надання завідомо недостовірної інформації (абзац четвертий частини першої статті 11 Закону України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»).

При розгляді спорів про визнання недійсним рішення загальних зборів щодо збільшення (змен-

шення) статутного капіталу товариства господарські суди повинні з'ясувати, чи були загальні підстави для визнання загальних зборів недійсними (порушення порядку скликання та проведення загальних зборів), а також спеціальні підстави, зокрема дотримання правил повідомлення про загальні збори з питань змін статутного капіталу товариства.

При цьому не повинні братися до уваги доводи позивачів (акціонерів) щодо господарської доцільності прийняття рішень про збільшення (зменшення) статутного капіталу, зокрема про те, що відповідним рішенням порушуються їх права, пов'язані з інвестуванням коштів до статутного капіталу товариства, тощо.

35. Господарські суди вправі приймати рішення щодо виплати акціонеру (учаснику) частки прибутку (дивідендів) лише у разі невиплати господарським товариством дивідендів на підставі рішення загальних зборів або їх виплати в меншому розмірі, ніж передбачено відповідним рішенням (статті 10, 41, 59 Закону про господарські товариства, стаття 158 ЦК).

У разі якщо загальні збори прийняли рішення не розподіляти прибуток товариства, господарський суд не може підміняти вищий орган управління товариства і втручатися у господарську діяльність товариства.

Господарським судам необхідно враховувати також умови та порядок розподілу та виплати дивідендів, а також обмеження на їх виплату, встановлені частиною третьою статті 158 ЦК щодо випадків, коли АТ не має права оголошувати та виплачувати дивіденди.

36. Способом захисту права учасника господарського товариства на отримання інформації про діяльність товариства (пункт «г» частини першої статті 10 Закону про господарські товариства, стаття 116 ЦК, частина перша статті 88 ГК) є спонукання в судовому порядку до виконання товариством дій — надання відповідної інформації.

Господарське товариство зобов'язане надавати учаснику (акціонеру) на його вимогу лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства, якщо інше не передбачено установчими документами товариства.

Зі змісту статті 9 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ «Про інформацію» суди не вправі зобов'язувати товариство надати інші документи про діяльність товариства, оскільки це є незаконним втручанням у внутрішню господарську діяльність товариства.

37. Учасник (акціонер) товариства може вимагати надання інформації про діяльність товариства з дати, коли він набув статусу учасника (акціонера). Відповідно до статті 5 Закону про Національну депозитарну систему реалізація корпоративних прав, що випливають з акції (в тому числі і права на отримання інформації про діяльність товариства), є можливою лише після внесення відповідних змін до реєстру власників іменних цінних паперів.

Господарським судам необхідно також враховувати процедуру надання учасникам (акціонерам) інформації про діяльність товариства, встановлену господарським товариством. У разі якщо товариством визначено порядок доступу до інформації про діяльність товариства відповідно до вимог статей 33, 35 Закону України «Про інформацію» та роз'яснень ДКЦПФР від 29 жовтня 2002 р. № 5 «Про порядок застосування пункту «г» статті 10 Закону України «Про господарські товариства», акціонер (учасник) товариства може реалізувати своє право на отримання інформації в установленому порядку.

38. Учасники товариства (акціонери), а також інші особи, права та законні інтереси яких порушено рішенням наглядової ради чи виконавчого органу товариства, вправі оскаржити до суду відповідні рішення як акти, оскільки наглядова рада та виконавчий орган товариства є його органами управління, що приймають обов'язкові для виконання рішення. Це відповідає також нормі статті 55 Конституції України.

Судам необхідно враховувати, що прийняття іншими органами товариства рішень з питань, віднесених до виключної компетенції загальних зборів (статті 145, 159 ЦК, стаття 41 Закону про господарські товариства), є перевищенням їхньої компетенції, а тому ці рішення можуть бути визнаними в судовому порядку недійсними.

39. Рішення наглядової ради товариства може бути оскаржено в судовому порядку акціонером (учасником) товариства шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним, якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права чи законні інтереси учасника (акціонера) товариства. Відповідачем за таким позовом є товариство.

При вирішенні спорів, пов'язаних з порядком скликання і роботи наглядової ради товариства, визначенням правомочності її засідання, необхідно застосовувати положення установчих документів товариства. У випадку їх неврегульованості в установчих документах застосовується аналогія закону в частині норм, що регулюють відповідні питання скликання та проведення загальних зборів товариства (обов'язковість повідомлення усіх членів наглядової ради про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення).

До компетенції судів не належить вирішення спорів про включення учасника (акціонера) товари-

ства до складу наглядової ради чи його виключення. Згідно зі статтею 41 Закону про господарські товариства обрання та відкликання членів наглядової ради належить до виключної компетенції загальних зборів товариства.

Не є підвідомчими судам також спори про визнання недійсним протоколу засідання наглядової ради товариства.

40. При вирішенні спорів, пов'язаних з розмежуванням компетенції голови та членів колегіального виконавчого органу товариства, господарським судам необхідно враховувати нижченаведене. У разі якщо в статуті товариства передбачено, що його виконавчий орган діє у складі кількох осіб, то голова правління не є самостійним органом управління, тому для набуття товариством цивільних прав і обов'язків він на підставі частини другої статті 99 та статті 161 ЦК повинен виносити відповідні питання на розгляд засідання правління чи загальних зборів акціонерів.

Звернути увагу судів, що порядок скликання та визначення кворуму в засіданні колегіального виконавчого органу товариства повинні передбачатися в установчих документах товариства. У разі їх неврегульованості судам необхідно за аналогією застосовувати положення законодавства, що встановлюють кворум та інші питання щодо загальних зборів відповідного товариства (обов'язковість повідомлення усіх членів колегіального виконавчого органу про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення).

Судам необхідно враховувати, що в пункті «і» частини п'ятої статті 41 Закону про господарські товариства до компетенції загальних зборів віднесено затвердження договорів (угод), укладених на суму, що перевищує вказану в статуті товариства, а не їх укладення. У разі якщо в установчих документах товариства право виконавчого органу товариства на укладення договору не обмежено, факт незатвердження договору після укладення не зумовлює його недійсності.

41. При розгляді справ за позовами про визнання повноважень членів (члена) виконавчого органу, наглядової ради та інших органів товариства припиненими у зв'язку зі спливом строку, на який вони були обрані (призначені), судам необхідно враховувати, що такого способу захисту прав та законних інтересів чинним законодавством не передбачено. Повноваження посадових осіб товариства припиняються їх переобранням, і вирішення цього питання не належить до компетенції судів.

42. При вирішенні спорів щодо визнання недійсними правочинів, укладених виконавчим органом господарського товариства, рішення загальних зборів про обрання якого на посаду визнано у судовому порядку недійсним, судам необхідно керува-

тися частиною третьою статті 92, статтею 241 ЦК. Зокрема, у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Це положення є гарантією стабільності майнового обороту і загальноприйнятим стандартом у світовій практиці, зокрема відповідно до Першої директиви 68/151/ЄЕС Ради Європейських співтовариств від 9 березня 1968 р.

43. Звернути увагу господарських судів на те, що заходи до забезпечення позову можуть вживатися лише за умов, визначених статтею 66 ГПК: якщо невжиття таких заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду. Перелік заходів до забезпечення позову, встановлений статтею 67 ГПК, є вичерпним.

У зв'язку з цим заборона проведення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства фактично означає заборону товариству здійснювати свою діяльність у частині компетенції загальних зборів. Господарським судам необхідно враховувати заборону незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі і судів, у господарські відносини (стаття 6 ГК).

Заборона проведення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства порушує також право учасників (акціонерів) товариства брати участь в управлінні товариством.

У справах за позовами про визнання недійсними рішень загальних зборів товариства відсутній причинно-наслідковий зв'язок між можливістю виконання такого судового рішення та вжиттям господарським судом заходів до забезпечення позову шляхом заборони проводити загальні збори учасників (акціонерів) товариства.

Суди не вправі шляхом вжиття заходів до забезпечення позову у спорах про визнання недійсними органів управління господарського товариства, визнання недійсними правочинів щодо акцій товариства, застосування наслідків недійсності таких правочинів, а також по інших спорах заборонити господарському товариству, його органам чи акціонерам (учасникам) проводити загальні збори учасників (акціонерів) товариства. Суди не вправі також вживати заходи до забезпечення позову, які фактично означають заборону на проведення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, зокрема реєструватися для участі у загальних зборах, забороняти реєстратору надавати реєстр акціонерів на день проведення загальних зборів тощо.

44. Забезпечуючи позов шляхом заборони відповідачеві вчиняти певні дії, господарські суди лише за наявності підстав, передбачених статтею 66 ГПК, вправі заборонити товариству приймати на загальних зборах рішення з конкретних питань,

включених до порядку денного, і лише за умови, що ці питання безпосередньо пов'язані з предметом спору. Заходи до забезпечення позову не повинні призводити до фактичної неможливості господарського товариства здійснювати діяльність, а також порушення товариством чинного законодавства.

45. При вирішенні питання про забезпечення позову господарські суди повинні оцінювати обґрунтованість доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням таких умов:

- наявність зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги;
- імовірність ускладнення виконання або невиконання судового рішення у разі невжиття таких заходів;

- запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками вказаного судового розгляду.

У судових рішеннях про визнання недійсними актів установлюється факт відповідності акта вимогам законодавства і наявність порушення прав позивача та не встановлюється обов'язок відповідача вчиняти певні дії. У зв'язку з цим забезпечення таких позовів шляхом заборони виконувати рішення загальних зборів не перебуває у необхідному (обов'язковому) зв'язку з позовними вимогами, їх предметом.

Забезпечення позову про визнання недійсним договору купівлі-продажу акцій шляхом заборони акціонеру брати участь в управлінні товариством не має причинно-наслідкового зв'язку з умовою, що невжиття таких заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. У зв'язку з тим, що договір купівлі-продажу визнається недійсним з моменту укладення, питання про правомірність здійснення права на участь у загальних зборах акціонерів може бути предметом окремого позову. Проте це не має прямого зв'язку з виконанням такого судового рішення.

46. Відповідно до змісту статті 67 ГПК господарські суди, вживаючи заходи до забезпечення позову, зобов'язані точно вказати, які саме дії забороняються вчиняти відповідачу та іншим особам. Господарські суди не вправі заборонити товариству чи його посадовим особам вчиняти будь-які дії.

Господарські суди не вправі для забезпечення вимог про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства про обрання (переобрання) членів його виконавчого органу вживати заходи до забезпечення позову шляхом заборони відповідним посадовим особам товариства вчиняти будь-які дії, що є перешкоджанням здійсненню товариством господарської діяльності.

47. Заходи до забезпечення позову повинні бути співмірними із заявленими позивачем вимогами. Співмірність передбачає співвідношення господар-

ським судом негативних наслідків від вжиття заходів до забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати в результаті невжиття цих заходів, з урахуванням відповідності права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, вартості майна, на яке він заявляє клопотання накладти арешт, чи майнових наслідків заборони відповідачу здійснювати певні дії.

Заходи до забезпечення позову можуть бути вжиті судом лише в межах предмета позову та не повинні порушувати прав інших акціонерів (учасників) товариства, зокрема шляхом заборони вчиняти дії лише щодо того пакета акцій, який безпосередньо пов'язаний із предметом спору.

У разі якщо необхідність вжиття заходу до забезпечення позову заявник обґрунтовує тим, що у випадку невжиття такого заходу йому буде завдано значної шкоди, він повинен обґрунтувати можливість завдання такої шкоди, її розмір, зв'язок можливої шкоди з предметом спору, а також необхідність і достатність для її запобігання вжиття саме цього заходу до забезпечення позову.

Суди не вправі вживати такі заходи до забезпечення позову, які є фактично рівнозначними задоволенню позовних вимог.

48. Забезпечення позову шляхом накладення арешту на акції не зменшує їх кількість у статутному фонді товариства та не впливає на обсяг корпоративних прав їх власників. У зв'язку з цим для вирішення питання щодо правомірності проведення загальних зборів акціонерів та законності прийнятих на них рішень судам необхідно керуватися вимогами статті 159 ЦК і статей 41, 42 Закону про господарські товариства.

49. Судам необхідно враховувати, що реєстратор власників іменних цінних паперів вправі оскаржувати рішення загальних зборів акціонерів лише у разі якщо таке рішення порушує його права чи законні інтереси. У випадку оскарження реєстратором рішення АТ про припинення з ним договірних зобов'язань щодо реєстрації власників іменних цінних паперів суди повинні враховувати, що, оскільки позивач не є акціонером, прийняття загальними зборами у межах повноважень відповідного рішення, яке не суперечить принципу свободи договору (стаття 627 ЦК), не може свідчити про порушення прав позивача. У зв'язку з цим суди повинні відмовляти в задоволенні таких позовів.

50. Акціонери не вправі оскаржувати в судовому порядку договір між АТ та реєстратором власників іменних паперів про ведення реєстру власників іменних цінних паперів, оскільки вони не є стороною цього договору. Акціонери також не вправі в судовому порядку спонукати укласти договір між АТ та реєстратором власників іменних паперів на ведення реєстру власників іменних цінних паперів, оскільки відповідно до статті 181 ГК позов про спонукання до

укладення договору може бути поданий особою, яка є ймовірним учасником таких договірних відносин. Акціонери можуть оскаржувати в судовому порядку рішення загальних зборів про укладення, зміну чи розірвання відповідного договору.

Згідно з частиною другою статті 9 Закону про Національну депозитарну систему рішення про передачу ведення реєстру власників іменних цінних паперів приймається виключно на загальних зборах акціонерів. У зв'язку з цим не належать до компетенції судів прийняття рішення про витребування у реєстратора реєстру власників іменних цінних паперів та передання його іншому реєстратору, в тому числі в порядку вжиття заходів до забезпечення позову, якщо відсутнє рішення загальних зборів акціонерів про таке передання.

51. Законом не передбачено право акціонера (учасника) господарського товариства звертатися до суду за захистом прав чи охоронюваних законом інтересів товариства поза відносинами представництва. На цій підставі господарським судам належить відмовляти акціонерам (учасникам) господарського товариства в задоволенні позову про укладення, зміну, розірвання чи визнання недійсними договорів та інших правочинів, вчинених господарським товариством. Спори цієї категорії є підвідомчими (підсудними) господарським судам незалежно від їх суб'єктного складу на підставі пункту 4 частини першої статті 12 ГПК, якщо акціонер (учасник) господарського товариства обґрунтовує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав.

52. Звернути увагу судів, що пункт 2 Прикінцевих положень Закону № 483-V передбачає підвідомчість (підсудність) господарським судам справ зі спорів, що виникають з корпоративних відносин, провадження у яких не порушено (не відкрито). У разі якщо провадження у таких справах було відкрито загальним судом до набрання чинності Законом № 483-V, справа підлягає вирішенню по суті загальним судом. Заяви, провадження у яких не відкрито місцевими загальними судами до набрання чинності Законом № 483-V, передаються на розгляд відповідним місцевим господарським судам.

Апеляційні скарги та справи за апеляційними скаргами, які після набрання чинності Законом № 483-V не розглянуті апеляційними загальними судами, передаються для розгляду відповідним апеляційним господарським судам залежно від того, яким місцевим господарським судом підлягала б розгляду справа відповідно до положень Закону № 483-V.

Касаційні скарги (подання) на судові рішення, які подані до набрання чинності Законом № 483-V незалежно від процесуального порядку, що діяв на час їх подачі, і по яких Верховний Суд України не відкрив касаційне провадження, передаються для розгляду Вищому господарському суду України. Вищий

господарський суд України здійснює перегляд зазначених судових рішень у порядку, встановленому ГПК.

53. Судові рішення у справах, що виникають з корпоративних відносин, ухвалені загальними судами до набрання чинності Законом № 483-V, переглядаються у зв'язку з нововиявленими обставинами господарськими судами. З набранням чинності Законом № 483-V такі справи є підвідомчими (підсудними) господарським судам і розглядаються за правилами ГПК. Судове рішення у таких справах не підлягає перегляду загальним судом, який його ухвалив, відповідно до вимог статті 363 ЦПК.

Підвідомчим (підсудним) господарським судам є розгляд питань щодо відстрочки або розстрочки виконання судового рішення, зміни способу та порядку виконання, зупинення, поворот виконання судового рішення, а також оскарження дій чи бездіяльності органів Державної виконавчої служби щодо судових рішень у справах, що виникають з корпоративних відносин.

Ухвала про задоволення заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами може бути оскаржена на підставі порушення правил підвідомчості (підсудності) справ як постановлена поза межами повноважень.

54. Судові рішення у справах, що виникають з корпоративних відносин, ухвалені загальними

чи адміністративними судами з порушенням правил підвідомчості (підсудності) справ, підлягають оскарженню відповідно за правилами ЦПК чи КАС.

У разі якщо апеляційний загальний чи апеляційний адміністративний суд установить, що судове рішення місцевого загального чи місцевого адміністративного суду ухвалене з порушенням правил підвідомчості (підсудності), а справа підлягає розгляду в порядку господарського судочинства, відповідний апеляційний суд скасовує рішення місцевого суду та закриває провадження у справі.

Судові рішення, ухвалені апеляційними загальними судами за результатами розгляду апеляційної скарги на рішення місцевого загального суду на підставі порушення підвідомчості (підсудності) справ, що виникають із корпоративних відносин, підлягають касаційному оскарженню до Верховного Суду України за правилами ЦПК.

Судові рішення, прийняті апеляційними адміністративними судами за результатами розгляду апеляційної скарги на рішення місцевого загального суду на підставі порушення підвідомчості (підсудності) справ, що виникають із корпоративних відносин, підлягають касаційному оскарженню до Вищого адміністративного суду України за правилами КАС.

Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 6 «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції»

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 24 жовтня 2008 року № 14*

З метою забезпечення гарантованих статтею 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950) прав та законних інтересів обвинувачених, подальшого удосконалення практики застосування судами кримінально-процесуального законодавства та попередження судових помилок при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є** :

Внести до постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 6 «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції» такі зміни й доповнення:

1. Абзац третій пункту 1 викласти в такій редакції:

«З'ясовуючи питання про те, чи немає підстав для зміни, скасування або обрання обвинуваченому запобіжного заходу, суддя повинен урахувати не

тільки положення, передбачені в КПК, а й вимоги пунктів 3 і 4 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950, далі — Конвенція) та практики Європейського суду з прав людини».

2. Пункт 3 доповнити абзацом другим такого змісту:

«Вважати правильною практику тих суддів, які в разі надходження обґрунтованих клопотань про обрання обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, заміну менш суворого запобіжного заходу на взяття під варту чи зміну запобіжного заходу — взяття під варту на інший менш суворий запобіжний захід, визнають обов'язковою явку в засідання з попереднього розгляду справи обвинуваченого та його захисника, допущеного до участі у справі відповідно до вимог частини першої статті 45 КПК, а також забезпечують доставку в засідання з попереднього розгляду справи обвинуваченого, що тримається під вартою».

3. Пункт 6 після речення першого доповнити реченнями другим і третім такого змісту:

«Ураховуючи вимоги статті 62 Конституції України та пункту 2 статті 6 Конвенції, постанову за результатами попереднього розгляду справи не може бути викладено у формулюваннях, які порушують принцип невинуватості особи. При прийнятті суддею рішення про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу висновок щодо наявності підстав для цього або їх відсутності має бути мотивованим у постанові».

4. Пункт 16 доповнити абзацом третім такого змісту:

«Звернути увагу суддів на те, що при обґрунтуванні рішення про обрання запобіжного заходу

у вигляді взяття під варту, заміну менш суворого запобіжного заходу на взяття під варту чи залишення запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, слід ураховувати вимоги статей 148, 150 КПК, статей 5, 6 Конвенції щодо необхідності додержання розумних строків тримання особи під вартою та положення, закріплені в практиці Європейського суду з прав людини, а також рекомендації, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства».

Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства»

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 24 жовтня 2008 року № 15*

З метою подальшого удосконалення практики застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства та забезпечення гарантованих статтею 29 Конституції України і статтею 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950), Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

Внести до постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» (зі змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 11 червня 2004 року № 10) такі зміни та доповнення:

1. В абзаці першому пункту 1 у назві Конвенції слова «та основних свобод» замінити словами «і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950), далі — Конвенція».

2. Друге речення абзацу першого пункту 8 після слів «законного представника підозрюваного, обвинуваченого» доповнити словами «крім захисника у випадках, передбачених частиною першою статті 45 КПК».

3. Друге речення абзацу першого пункту 15 після слів «цієї постанови, зокрема, зазначаються» доповнити словами «думка прокурора щодо обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та пояснення підозрюваного, обвинуваченого, його захис-

ника та законного представника у разі їх участі у розгляді подання».

4. В абзаці четвертому пункту 19 перше речення викласти в такій редакції:

«Вважати правильною практику тих суддів, які при розгляді подання про продовження строків тримання під вартою та в разі надходження обґрунтованих клопотань про участь обвинуваченого та його захисника у розгляді такого подання, визнають обов'язковою явку обвинуваченого та захисника, допущеного до участі у справі відповідно до вимог частини першої статті 45 КПК».

5. Пункт 20 після абзацу третього доповнити абзацом четвертим такого змісту:

«Звернути увагу суддів на те, що при обґрунтуванні рішення про продовження строків тримання під вартою слід враховувати вимоги статей 148, 150 КПК, статей 5, 6 Конвенції та положень, встановлених у рішеннях Європейського суду з прав людини щодо необхідності дотримання розумних строків тримання особи під вартою».

Абзац четвертий цього пункту вважати абзацом п'ятим.

6. Доповнити постанову пунктом 21¹ такого змісту:

«21¹. Звернути увагу судів на те, що постанови про обрання запобіжного заходу та продовження строків тримання під вартою з урахуванням вимог статті 62 Конституції України та пункту 2 статті 6 Конвенції мають бути викладені у формулюваннях, які забезпечують дотримання принципу невинуватості особи».

Рішення у цивільних справах

Правовідносини щодо прав та обов'язків між виконавцем з надання послуг з водо-, теплопостачання та водовідведення і споживачем, порядок розрахунків за надання послуг, підстави й розмір відповідальності за неналежне виконання обов'язків регулюються Законом України «Про захист прав споживачів», розд. II кн. 5 ЦК України, Правилами надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення, іншими нормативними актами, а також умовами укладеного договору.

Ці Правила регулюють відносини між суб'єктом господарювання, предметом діяльності якого є надання житлово-комунальних послуг (виконавцем), і фізичною та юридичною особою, яка отримує або має намір отримувати послуги з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення (споживачем).

Відповідно до п. 8 зазначених Правил послуги надаються споживачеві згідно з договором, що оформляється на основі типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення.

Споживач може відмовитися від отримання послуг з централізованого опалення та постачання гарячої води.

Відключення споживача від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води здійснюється в порядку, що затверджується центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства. При цьому витрати, пов'язані з відключенням від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води, відшкодовуються споживачем відповідно до калькуляції, складеної виконавцем.

Самовільне відключення від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води забороняється.

Розглядаючи позов про розірвання договору з надання послуг тепло- та водопостачання, відшкодування моральної шкоди, суд повинен установити, чи подав споживач письмову заяву на ім'я комунального підприємства про відмову від користування послугою з теплопостачання до комунального підприємства.

Якщо особа ставить питання про розірвання договору про надання певних послуг з водо-,

теплопостачання та водовідведення, то суд, ураховуючи вимоги статей 212, 213 ЦПК України, повинен навести у рішенні доводи на підтвердження своїх висновків щодо істотних порушень умов цього договору; зазначити, у чому конкретно вони полягали та якими доказами підтверджуються, маючи при цьому на увазі, що відповідно до вимог статей 651, 907 ЦК України договір про надання послуг може бути розірваний на вимогу однієї із сторін за рішенням суду в разі істотного порушення договору другою стороною

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 23 квітня 2008 р.
(в и т я г)*

У березні 2005 р. Г. звернулася до суду з позовом до комунального підприємства «Водотеплосервіс» (далі — КП) про розірвання договору з надання послуг тепло- та водопостачання, відшкодування моральної шкоди.

Позивачка зазначила, що 1 травня 2003 р. між нею та КП укладено договір, відповідно до якого воно зобов'язувалося надавати їй послуги з водо-, теплопостачання та водовідведення. Однак свої обов'язки з теплопостачання КП виконує неналежним чином, оскільки в опалювальний період обігрівальні прилади не обігрівають квартиру, у зв'язку з чим вона захворіла і стала інвалідом.

Посилаючись на зазначені обставини, Г. просила розірвати зазначений вище договір, дати дозвіл на встановлення автономного опалення та стягнути з відповідача моральну шкоду в розмірі 1 тис. грн.

Калуський міськрайонний суд Івано-Франківської області рішенням від 26 серпня 2005 р. в задоволенні позову відмовив.

Апеляційний суд Івано-Франківської області рішенням від 6 грудня 2005 р. рішення суду першої інстанції в частині позовних вимог про розірвання договору з надання послуг теплопостачання скасував і в цій частині ухвалив нове рішення, яким договір від 1 травня 2003 р. про надання послуг з водо-, теплопостачання та водовідведення, укладений між сторонами, у частині надання послуг з теплопостачання розірвав. У решті рішення залишено без змін.

У касаційній скарзі Г. просила скасувати постановлені судові рішення, посилаючись на пору-

шення судами норм матеріального та процесуального права, і передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

У касаційній скарзі КП просило скасувати рішення апеляційного суду, посилаючись на те, що він порушив норми матеріального та процесуального права, і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга Г. підлягає задоволенню частково, а касаційна скарга КП — задоволенню в повному обсязі з таких підстав.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині відмови в задоволенні позовних вимог про розірвання договору з надання послуг з теплопостачання та ухвалюючи в цій частині нове рішення про задоволення вимог, апеляційний суд виходив із того, що КП істотно порушує умови договору від 1 травня 2003 р. у частині надання послуг з теплопостачання Г., а тому договір у цій частині підлягає розірванню.

Проте погодитись із такими висновками не можна, оскільки суд дійшов їх із порушенням норм матеріального й процесуального права.

Як установив суд і вбачається з матеріалів справи, 1 травня 2003 р. між Г. та КП укладено договір про надання послуг з водо-, теплопостачання та водовідведення, відповідно до якого КП є виконавцем, а Г. — споживачем послуг.

Правовідносини, які виникли між сторонами, у тому числі їх права та обов'язки, порядок розрахунків, підстави й розмір відповідальності, регулюються Законом від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів», розд. II кн. 5 ЦК, Правилами надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 630; далі — Правила), іншими нормативними актами, а також умовами укладеного договору.

Ці Правила регулюють відносини між суб'єктом господарювання, предметом діяльності якого є надання житлово-комунальних послуг (виконавцем), і фізичною та юридичною особою, яка отримує або має намір отримувати послуги з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення (споживачем).

Відповідно до ст. 8 Правил ці послуги надаються споживачеві згідно з договором, що оформляється на основі типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення.

Споживач може відмовитися від отримання послуг з централізованого опалення та постачання гарячої води.

Відключення споживача від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води здійснюється в порядку, що затверджується центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства. При цьому витрати, пов'язані з відключенням від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води, відшкодовуються споживачем відповідно до калькуляції, складеної виконавцем.

Самовільне відключення від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води забороняється.

Суд установив, що письмової заяви про відмову від користування послугою з теплопостачання до КП позивачка не подавала.

Відповідно до вимог статей 651, 907 ЦК договір про надання послуг може бути розірваний на вимогу однієї із сторін за рішенням суду в разі істотного порушення договору другою стороною.

Розірвавши договір у частині надання послуг з теплопостачання, суд апеляційної інстанції всупереч статтям 212, 213 ЦПК не навів у рішенні доводів на підтвердження своїх висновків щодо істотних порушень відповідачем умов договору; не зазначив, у чому конкретно вони полягають та якими доказами підтверджуються.

Ухвалюючи рішення, суд першої інстанції з'ясував обставини справи, дав належну оцінку зібраним доказам і дійшов обґрунтованого висновку про те, що підстав для задоволення позову немає.

Ураховуючи наведене, керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Г. задовольнила частково, а касаційну скаргу КП — повністю: рішення Апеляційного суду Івано-Франківської області від 6 грудня 2005 р. скасувала, рішення Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26 серпня 2005 р. залишила в силі.

Відповідно до ч. 1 ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

У ч. 6 ст. 57 СК України визначено, що суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

Згідно із зазначеними нормами при вирішенні питання про визнання майна подружжя їх спільною сумісною чи особистою приватною власністю з'ясуванню підлягають як підстави й час набуття такого майна, так і обставини, що свідчать про окреме проживання подружжя у зв'язку

з фактичним припиненням шлюбних відносин до розірвання шлюбу.

Рішення суду про розірвання шлюбу, в якому не зазначено час, з якого сторони фактично припинили шлюбні відносини, не може бути єдиним доказом їх окремого проживання та припинення цих відносин

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 25 червня 2008 р.
(в и т я г)*

У липні 2006 р. Д.Е.М. звернулася до суду з позовом до Д.О.В. про поділ спільного майна, посилаючись на те, що за час перебування з відповідачем у шлюбі з січня 1989 р. по серпень 2005 р. ними придбано дві квартири, автомобіль «Опель-Вектра», гараж у кооперативі «Сигнал», а також на ім'я Д.О.В. відкрито рахунок у банку й після розірвання шлюбу вони не можуть поділити спільне майно.

Д.Е.М. під час розгляду справи уточнила позов і просила визнати за нею право власності на ½ частину квартири в м. Маріуполі, ½ частину гаража, стягнути з відповідача ½ частину отриманих за проданий ним автомобіль «Опель-Вектра» коштів та ½ частину грошових коштів на його банківському рахунку.

Д.О.О. пред'явила позов до Д.О.В., Д.Е.М. про поділ майна та просила визнати за нею право власності на ½ частину зазначеної квартири в м. Маріуполі, посилаючись на те, що вони з Д.О.В. з лютого 2005 р. проживали однією сім'єю й придбали цю квартиру за спільні кошти в травні 2005 р.

Жовтневий районний суд м. Маріуполя рішенням від 26 вересня 2007 р. позов Д.Е.М. задовольнив, у задоволенні позову Д.О.О. відмовив.

Апеляційний суд Донецької області рішенням від 26 грудня 2007 р. рішення суду першої інстанції в частині задоволення позову Д.Е.М. скасував та ухвалив у цій частині нове рішення про задоволення позову частково, постановив визнати за нею та Д.О.В. право власності за кожним на ½ частину гаража, виділити гараж Д.Е.М. та стягнути з неї на користь Д.О.В. 17 тис. 675 грн компенсації вартості його частки гаража, в задоволенні решти позовних вимог Д.Е.М. відмовив, в іншій частині рішення суду першої інстанції залишив без змін.

У касаційній скарзі Д.Е.М. просила скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на порушення апеляційним судом норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині задоволення позову Д.Е.М. та задовольняючи її позовні вимоги частково, апеляційний суд керувався положеннями ч. 3 ст. 61 ЦПК та виходив із того, що рішенням суду від 12 серпня 2005 р. в справі за позовом Д.Е.М. до Д.О.В. про розірвання шлюбу, позовною заявою Д.Е.М. та протоколом судового засідання встановлено, що вони припинили сімейні відносини більш ніж за два роки до розірвання шлюбу, тому такі обставини доказуванню не підлягають, і спільним майном подружжя є лише гараж.

Проте з цими висновками апеляційного суду погодитися не можна з огляду на таке.

Відповідно до ч. 1 ст. 60 СК майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

У ч. 6 ст. 57 СК визначено, що суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

Згідно із зазначеними нормами при вирішенні питання про визнання майна подружжя їх спільною сумісною чи особистою приватною власністю з'ясуванню підлягають як підстави й час набуття такого майна, так і обставини, що свідчать про окреме проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин до розірвання шлюбу.

Суд першої інстанції встановив, що сторони перебували в шлюбі з 6 січня 1989 р. по 12 серпня 2005 р., у 1994 р. було придбано гараж у гаражному кооперативі, 27 травня 2004 р. — автомобіль «Опель-Вектра» у кредит, який погашено 11 квітня 2005 р.

13 травня 2005 р. Д.О.В. як покупець придбав спірну квартиру в м. Маріуполі, а на час розірвання шлюбу на рахунку Д.О.В. у банку були кошти в сумі 12 тис. 600 доларів США.

Також встановлено, що 4 вересня 2006 р. Д.О.В. продав автомобіль «Опель-Вектра».

Задовольняючи позов Д.Е.М., суд першої інстанції виходив із того, що гараж, автомобіль, квартира та грошовий внесок на банківському рахунку Д.О.В. є спільною сумісною власністю Д.Е.М. та Д.О.В., оскільки це майно набуто ними як подружжям за час шлюбу. Крім того, сукупність установлених у справі обставин свідчить про те, що на час придбання такого майна вони фактично не припиняли шлюбних відносин, а Д.О.В. не надав доказів протилежного.

При встановленні зазначених фактів суд не порушив норм цивільного процесуального закону, правильно застосував норми матеріального права.

Апеляційний суд помилково скасував зазначене рішення, на порушення вимог статей 303, 316

ЦПК не навів достатніх мотивів, за якими він вважає висновки суду першої інстанції неправильними, безпідставно визнав такими, що не підлягають доказуванню, обставини щодо часу фактичного припинення шлюбних відносин Д.Е.М. та Д.О.В., оскільки Жовтневий районний суд м. Маріуполя рішенням від 12 серпня 2005 р. про розірвання їх шлюбу таких обставин і часу припинення сторонами шлюбних відносин не встановив, а позовна заява Д.Е.М. про розірвання шлюбу та протокол судового засідання згідно зі ст. 61 ЦПК не є підставою звільнення від доказування.

За таких обставин рішення апеляційного суду підлягає скасуванню із залишенням у силі рішення суду першої інстанції з підстав, передбачених ст. 339 ЦПК.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Д.Е.М. задовольнила: рішення Апеляційного суду Донецької області від 26 грудня 2007 р. скасувала і залишила в силі рішення Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 26 вересня 2007 р.

Згідно з частинами 1, 3 ст. 100 ЖК України переобладнання і перепланування жилого приміщення провадяться з метою підвищення їх благоустрою і перетворення комунальних квартир в окремі квартири на сім'ю. Переобладнання і перепланування жилого приміщення допускаються за згодою наймача, членів сім'ї, які проживають разом із ним, та наймодавця і з дозволу виконавчого комітету місцевої Ради народних депутатів, який видається з дотриманням Правил користування приміщеннями житлових будинків і прибудинковими територіями.

Наймач, який допустив самовільне переобладнання чи перепланування жилого або підсобного приміщення, зобов'язаний за свій рахунок привести приміщення у попередній стан

*Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2008 р.
(в и т я г)*

У вересні 2006 р. комунальне підприємство по утриманню житлового господарства Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації (далі — Підприємство) звернулося до суду з позовом до К.І. та К.О. про зобов'язання привести жиле приміщення у квартирі в м. Києві в попередній стан.

Святошинський районний суд м. Києва рішенням від 25 січня 2007 р. позов задовольнив. Відповідачів зобов'язано за власний рахунок привести приміщення квартири в попередній стан шляхом відновлення стіни між кухнею та лоджією.

З них стягнуто на користь Підприємства судовий збір та витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Апеляційний суд м. Києва рішенням від 6 квітня 2007 р. рішення районного суду скасував і в задоволенні позову відмовив.

Підприємство подало до Верховного Суду України касаційну скаргу, в якій, посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просило оскаржуване рішення скасувати й залишити в силі рішення місцевого суду.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Скасовуючи рішення районного суду та ухвалюючи нове рішення, яким у позові відмовлено, апеляційний суд виходив із того, що у справі немає доказів, які б свідчили про те, що при проведенні відповідачами перепланування у квартирі не дотримано санітарно-технічних вимог та правил експлуатації будинку. Не було надано і доказів, які б свідчили про порушення зазначеними змінами прав власників інших квартир, обмеження їхніх прав на користування квартирами.

Проте з такими висновками апеляційного суду погодитися не можна, оскільки суд дійшов їх без повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи, прав та обов'язків сторін у цих правовідносинах, з неправильним застосуванням норм матеріального й порушенням норм процесуального права.

Згідно з частинами 1, 3 ст. 100 ЖК переобладнання і перепланування жилого приміщення провадяться з метою підвищення їх благоустрою і перетворення комунальних квартир в окремі квартири на сім'ю. Переобладнання і перепланування жилого приміщення допускаються за згодою наймача, членів сім'ї, які проживають разом із ним, та наймодавця і з дозволу виконавчого комітету місцевої Ради народних депутатів.

Наймач, який допустив самовільне переобладнання чи перепланування жилого або підсобного приміщення, зобов'язаний за свій рахунок привести приміщення у попередній стан.

На порушення вказаного вище Закону та п. 19 Правил користування приміщеннями житлових будинків і прибудинковими територіями, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1992 р. № 572 «Про механізм впровадження Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» (у редакції 1995 р.), Положення про порядок перепланування, приєднання, переобладнання житлових, нежитлових, підсобних і допоміжних приміщень, прибудова бал-

конів, лоджій у житлових будинках незалежно від форм власності, затвердженого розпорядженням голови Святошинської у м. Києві державної адміністрації від 29 березня 2002 р. № 494, апеляційний суд не звернув уваги, що у відповідачки відповідного дозволу на переобладнання жилого приміщення не було. За таких обставин судові рішення не може вважатися законним та обґрунтованим.

Оскільки обставини справи апеляційний суд встановив із пропуском норм матеріального та процесуального права, рішення не може залишатися в силі і підлягає скасуванню.

Рішення в адміністративних справах *

При здійсненні повноважень власника землі міська рада є не суб'єктом владних повноважень у тому значенні цього терміна, в якому його вжито у п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС України, а рівноправним суб'єктом земельних відносин, дії якого спрямовані на реалізацію свого права розпоряджатися землею.

Позов, предметом якого є перевірка правильності формування волі відповідача стосовно розпорядження землею та передачі права користування нею, а також законності угоди між рівноправними сторонами, не може бути розглянутий за правилами цього Кодексу

ПОСТАНОВА Іменем України

9 вересня 2008 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою державного підприємства «Київський завод «Авіант» (далі — ДП «Київський завод «Авіант») справу за його позовом до Київської міської ради, третя особа — товариство з обмеженою відповідальністю «Авіаком» (далі — ТОВ «Авіаком»), про визнання нечинними рішень, **в с т а н о в и л а:**

У лютому 2006 р. ДП «Київський завод «Авіант» звернулося до суду з позовом, у якому просило визнати недійсними рішення Київської міської ради від 23 серпня 2003 р. № 122-1/995 та від 25 вересня 2003 р. № 31/905, якими було припинено його право користування земельними ділянками, відведеними відповідно до рішень виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих від 26 листопада 1944 р. № 256/5 і від 18 червня 1963 р. № 858, зараховано їх до земель запасу промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення, а також затверджено

Відповідно до ст. 339 ЦПК, установивши, що апеляційним судом скасовано судові рішення, ухвалені згідно із законом, суд касаційної інстанції скасовує судові рішення апеляційної інстанції і залишає в силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338, 339, 345 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Підприємства задовольнила: рішення Апеляційного суду м. Києва від 6 квітня 2007 р. скасувала, рішення Святошинського районного суду м. Києва від 25 січня 2007 р. залишила без змін.

проекти відведення цих земельних ділянок ТОВ «Авіаком» для будівництва, експлуатації та обслуговування автозаправних станцій на вул. Академіка Палладіна, 60 і вул. Академіка Туполева, 3-б у Святошинському районі м. Києва. З урахуванням уточнення позовних вимог позивач просив визнати нечинними рішення № 122-1/995 та п. 38 рішення № 31/905.

Господарський суд м. Києва постановою від 13 червня 2006 р. позов задовольнив.

Постановою від 13 вересня 2006 р. Київський апеляційний господарський суд рішення суду першої інстанції скасував, у задоволенні позову відмовив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 21 лютого 2008 р. рішення апеляційного суду залишив без змін.

У скарзі про перегляд ухвали касаційного суду за винятковими обставинами ДП «Київський завод «Авіант», посилаючись на наявність підстави, установлені п. 1 ч. 1 ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), просить скасувати ухвалені у справі судові рішення та закрити провадження. На обґрунтування скарги зроблено посилання на постанову Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 27 березня 2007 р. № 21-1074во06, ухвали Вищого адміністративного суду України від 6 червня 2007 р. № К-30755/06 та від 21 червня 2007 р. № К-32969/06 у справах за аналогічними позовами, в яких, на думку скаржника, одні й ті самі норми права застосовані інакше, ніж у справі, що розглядається.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає підтвердженням неоднакове застосування судом касаційної інстанції у цій справі порівняно з іншими аналогічними справами положень п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС.

Розглядаючи справу, суди виходили з того, що спір належить до адміністративної юрисдикції.

* Публікується повний текст судового рішення із незначною редакційною правкою.

Проте з таким висновком погодитися не можна, зважаючи на наведене нижче.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КАС завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Частиною 2 ст. 2 КАС передбачено, що до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією або законами України встановлено інший порядок судового провадження. Цю норму слід розуміти в системному зв'язку з ч. 1 тієї самої статті, з якої випливає, що захист прав та інтересів юридичних осіб шляхом оскарження до адміністративного суду будь-яких рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень можливий лише у сфері публічно-правових відносин.

Судами ж встановлено, що спірні правовідносини виникли у зв'язку із прийняттям відповідачем рішень про припинення права позивача користуватися земельними ділянками та про передачу їх третій особі за договором оренди.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) справи, зокрема у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів та з інших підстав, підвідомчі господарським судам.

Чинне законодавство не дає підстав для висновку, що спірні правовідносини не підпадають під викладене в наведеній нормі загальне правило і що для вирішення такого спору законом встановлено виняток — інший порядок, суд.

Таким чином, при визначенні підсудності справи суди мали виходити з характеру спірних правовідносин, прав та інтересів, за захистом яких звернувся позивач. ДП «Київський завод «Авіант» подав позов з метою захистити своє право користування земельними ділянками, яке, на думку позивача, порушене їх власником — територіальною громадою в особі Київської міської ради — внаслідок прийняття останньою рішень, спрямованих на передачу цього майна в користування іншій особі. Під час вирішення такого спору господарський суд не застосовує акти державних та інших органів, якщо ці акти не відповідають законодавству України (ч. 2 ст. 4 ГПК).

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС до компетенції адміністративних судів віднесено, зокрема, спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом влад-

них повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів або правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Вжитий у цій процесуальній нормі термін «суб'єкт владних повноважень» означає орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхню посадову чи службову особу, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень (п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС). Таким чином, до компетенції адміністративних судів належать спори фізичних чи юридичних осіб з органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою або службовою особою, предметом яких є перевірка правильності рішень, дій чи бездіяльності цих органів (осіб), відповідно прийнятих або вчинених ними при здійсненні владних управлінських функцій.

Статтею 12 Земельного кодексу України передбачено, що міська рада має право розпоряджатися землями територіальних громад, яке вона здійснює шляхом: передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб відповідно до цього Кодексу; надання земельних ділянок у користування і вилучення їх із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу; викупу земельних ділянок для суспільних потреб відповідних територіальних громад сіл, селищ, міст; організації землеустрою; координації діяльності місцевих органів земельних ресурсів; здійснення контролю за використанням та охороною земель комунальної власності, додержанням земельного й екологічного законодавства; обмеження, тимчасової заборони (зупинення) використання земель громадянами та юридичними особами в разі порушення ними вимог земельного законодавства; підготовки висновків щодо вилучення (викупу) і надання земельних ділянок відповідно до цього Кодексу; встановлення та зміни меж районів у містах із районним поділом; інформування населення щодо вилучення (викупу), надання земельних ділянок; внесення пропозицій до районної ради щодо встановлення і зміни меж сіл, селищ, міст; вирішення земельних спорів; вирішення інших питань у галузі земельних відносин відповідно до закону. При цьому, як випливає зі змісту зазначеної статті, міська рада має рівні права з громадянами та юридичними особами, з якими вона вступає у відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.

Із наведеного випливає, що при здійсненні повноважень власника землі рада є не суб'єктом владних повноважень у тому значенні цього терміна, в якому його вжито у п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС, а рівноправним суб'єктом земельних відносин, дії якого спрямовані на реалізацію свого права розпоряджатися землею.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 зазначеного Кодексу справа адміністративної юрисдикції — це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

Спір у справі, що розглядається, стосується права користування земельними ділянками, тобто цивільного права, і виник у позивача з особами, між якими укладено договір оренди та які не є суб'єктами владних повноважень. Це виключає його вирішення в порядку адміністративного судочинства.

Зазначений спір мав вирішуватися судами в порядку господарського судочинства. Тому ухвалені

в адміністративній справі судові рішення є помилковими і підлягають скасуванню із закриттям провадження в ній відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 157 КАС.

Керуючись статтями 157, 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу ДП «Київський завод «Авіант» задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 21 лютого 2008 р., постанову Київського апеляційного господарського суду від 13 вересня 2006 р. та постанову Господарського суду м. Києва від 13 червня 2006 р. скасувати, провадження в адміністративній справі закрити.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Рішення у господарських справах

Відповідно до ст. 110 ГПК України касаційна скарга може бути подана протягом одного місяця з дня набрання рішенням місцевого господарського суду чи постановою апеляційного господарського суду законної сили. Проте якщо встановлений законом процесуальний строк пропущено, суд може визнати причину пропуску поважною і відновити пропущений строк. Звернення до суду із заявою про відновлення пропущеного строку є процесуальним правом сторони, передбаченим ст. 53 зазначеного Кодексу

*Постанова Судової палати
у господарських справах Верховного Суду України
від 18 березня 2008 р.
(в и т я г)*

У травні 2007 р. Одеська міська рада звернулася в Господарський суд Одеської області із позовом до закритого акціонерного товариства «Пасаж» (далі — Товариство), за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача, — Представництва по управлінню комунальною власністю Одеської міської ради (далі — Представництво), про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів від 11 і від 18 серпня 2006 р. та визнання недійсним внесення змін до статуту Товариства.

Господарський суд Одеської області ухвалою від 30 травня 2007 р. до участі у справі залучив товариство з обмеженою відповідальністю «Укрбудсервіс», компанію «Клеар Ватер Бей Хотелс Корп.» — третіми особами, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача.

Цей же суд ухвалою від 21 червня 2007 р. в частині вимог щодо визнання недійсним внесення змін до статуту Товариства провадження у справі припинив на підставі п. 1^ч ст. 80 ГПК.

Господарський суд Одеської області рішенням від 21 червня 2007 р., залишив без змін постановою Одеського апеляційного господарського суду від 2 серпня 2007 р., у задоволенні позову відмовив.

Вищий господарський суд України ухвалою від 21 вересня 2007 р. відмовив Представництву у прийнятті касаційної скарги на зазначену постанову Одеського апеляційного господарського суду з тих підстав, що до скарги не додано доказів надіслання її копії позивачу у справі — Одеській міській раді. Ухвала вмотивована посиланням на п. 3 ч. 1 ст. 111³ ГПК.

22 жовтня 2007 р. Представництво повторно подало касаційну скаргу на постанову Одеського апеляційного господарського суду від 2 серпня 2007 р. та заявило клопотання про відновлення пропущеного процесуального строку.

Вищий господарський суд України ухвалою від 4 грудня 2007 р. відхилив клопотання Представництва про відновлення пропущеного процесуального строку для подання касаційної скарги, а касаційну скаргу повернув на підставі п. 5 ч. 1 ст. 111³ ГПК. Ухвала вмотивована тим, що наведені Представництвом причини пропуску строку не можна визнати поважними.

7 лютого 2008 р. Верховний Суд України за касаційною скаргою Представництва порушив провадження з перегляду у касаційному порядку ухвали Вищого господарського суду України від 4 грудня 2007 р. У своїй скарзі Представництво просило скасувати оскаржену ухвалу та передати справу на

розгляд до цього суду з мотивів порушення норм процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, розглянувши наведені у касаційній скарзі доводи, перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Первісну касаційну скаргу на постанову Одеського апеляційного господарського суду України від 2 серпня 2007 р. та рішення Господарського суду Одеської області від 21 червня 2007 р. Представництво подало з дотриманням процесуального строку, встановленого ст. 110 ГПК. Зокрема, касаційна скарга зареєстрована у господарському суді Одеської області 20 серпня 2007 р.

Відмовляючи у прийнятті вперше поданої касаційної скарги ухвалою від 21 вересня 2007 р., Вищий господарський суд України надіслав її копії сторонам у справі лише 3 жовтня 2007 р., про що свідчить штамп суду на звороті зазначеної ухвали.

У ч. 3 ст. 111³ ГПК передбачено, що після усунення обставин, які згідно з пунктами 1, 2, 3, 4 і 6 ч. 1 цієї статті є підставою для повернення касаційної скарги, сторона має право повторно подати касаційну скаргу. Представництво цим правом скористалося, подавши 22 жовтня 2007 р. касаційну скаргу повторно та додавши до неї докази надсилання копії скарги позивачу. На цей момент процесуальний строк для подання касаційної скарги збіг, у зв'язку з чим Представництво заявило клопотання про відновлення пропущеного процесуального строку.

Мотиви, з яких Вищий господарський суд України повернув Представництву повторно подану касаційну скаргу, ґрунтуються на неправильному застосуванні норм процесуального права.

За ст. 110 ГПК касаційна скарга може бути подана протягом одного місяця з дня набрання рішенням місцевого господарського суду чи постановою апеляційного господарського суду законної сили. Проте якщо встановлений законом процесуальний строк пропущено, суд може визнати причину пропуску поважною і відновити пропущений строк. Звернення до суду із заявою про відновлення пропущеного строку є процесуальним правом сторони, передбаченим ст. 53 зазначеного Кодексу.

Відповідно до п. 5 роз'яснення президії Вищого господарського суду України від 28 березня 2002 р. № 04-5/367 «Про деякі питання практики застосування розділу XII¹ ГПК» у цьому Кодексі не встановлено строк для звернення до господарського суду з клопотанням про відновлення пропущеного строку подання касаційної скарги.

При цьому, повертаючи первісно подану касаційну скаргу, Вищий господарський суд України

припустився тяганини, що унеможливило повторне звернення Представництва з касаційною скаргою на рішення та постанову судів першої та апеляційної інстанцій у строк, визначений ГПК.

Незаконним поверненням касаційної скарги Вищий господарський суд України обмежив суб'єкта оскарження у здійсненні прав, передбачених п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України.

Враховуючи викладене, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, керуючись статтями 111¹⁷—111²¹ ГПК, касаційну скаргу Представництва задовольнила: ухвалу Вищого господарського суду України від 4 грудня 2007 р. скасувала і передала справу на розгляд до Вищого господарського суду України для розгляду по суті.

У ст. 901 ЦК України передбачено, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

У матеріалах справи немає доказів, які б підтверджували факт здійснення позивачем діяльності та виконання зобов'язань, що є предметом укладеного між сторонами договору. Відсутні також акти виконаних робіт, картки, журнали тощо, які б свідчили, що такі послуги фактично були надані саме позивачем

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 13 листопада 2007 р. (в и т я г)

У вересні 2006 р. державна компанія з утилізації відходів як вторинної сировини «Укрекокомресурси» в особі Закарпатського обласного управління «Закарпаттяекокомресурси» подала до Господарського суду Закарпатської області позов до ВАТ «Свалявські мінеральні води» (далі — ВАТ) про стягнення 264 тис. 330 грн заборгованості за надані послуги.

Позовні вимоги мотивовані тим, що 30 серпня 2002 р. сторони уклали договір № 6а, предметом якого стало надання послуг щодо розробки, організації та впровадження системи збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки) (далі — договір № 6а). 17 березня 2003 р. до цього договору було внесено зміни і він отримав номер 07 УЖ № 6 (далі — договір 07 УЖ № 6). Позивач свої зобов'язання за договором виконував належним чином. У свою чергу, відповідач з II кварталу 2004 р. до закінчення

строку дії договору (31 грудня 2005 р.) не проводив оплату за надані послуги.

Господарський суд Закарпатської області рішенням від 12 грудня 2006 р. позов задовольнив: постановив стягнути з відповідача на користь позивача 264 тис. 330 грн.

Рішення мотивовано тим, що згідно з п. «б» ст. 17 Закону від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР «Про відходи» (далі — Закон «Про відходи») суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами зобов'язані, зокрема, забезпечувати приймання та утилізацію використаних пакувальних матеріалів і тари, в яких знаходилася продукція цих підприємств, установ та організацій — суб'єктів господарської діяльності, або укладати угоди з відповідними організаціями на їх збирання та утилізацію. Договір 07 УЖ № 6 свідчить про те, що відповідач обрав один із альтернативних шляхів виконання законодавчо встановлених обов'язків щодо утилізації використаної тари (упаковки) на умовах, визначених цим договором. Відповідно до ст. 629 ЦК договір є обов'язковим до виконання сторонами, а згідно з вимогами ст. 526 цього ж Кодексу зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до закону, інших правових актів, умов договору.

Львівський апеляційний господарський суд постановою від 2 березня 2007 р. вказане рішення місцевого суду скасував і в задоволенні позову відмовив, оскільки за договором 07 УЖ № 6 оплачується результат праці — знищення або переробка тари відповідача. Проте у матеріалах справи немає доказів, які б підтверджували факт здійснення позивачем діяльності та виконання зобов'язань, що є предметом укладеного між сторонами договору, а так само відсутні акти виконаних робіт, картки, журнали тощо, які б підтверджували, що такі послуги фактично були надані саме позивачем.

Вищий господарський суд України постановою від 16 травня 2007 р. цю постанову Львівського апеляційного господарського суду скасував, а рішення Господарського суду Закарпатської області від 12 грудня 2006 р. залишив без змін.

Постанова Вищого господарського суду обґрунтована тим, що надання позивачем послуг у вигляді збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації тари (упаковки) вказує на єдиний цикл з метою утилізації відходів та не підлягає ідентифікації щодо конкретного підприємства. Відповідач не довів, що він здійснював таку діяльність, яка проводиться лише за наявності відповідної ліцензії, а також не підтвердив належними доказами, що ці послуги йому надавали інші спеціалізовані підприємства зі збирання, заготівлі відходів як вторинної сировини.

Верховний Суд України ухвалою від 4 жовтня 2007 р. порушив провадження з перегляду в касаційному порядку названої постанови Вищого господарського суду України за касаційною скаргою ВАТ, де останнє просило її скасувати та залишити в силі постанову Львівського апеляційного господарського суду від 2 березня 2007 р. Посилання зроблені на неправильне застосування норм процесуального права та виявлення різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону в аналогічних справах.

Заслухавши суддю-доповідача, представників сторін та перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

30 серпня 2002 р. сторони уклали договір № 6а.

17 березня 2003 р. до нього були внесені зміни: укладено додаток, присвоєно новий номер, а договір викладено в новій редакції.

Відповідно до розд. 1 договору 07 УЖ № 6 його предметом є надання послуг щодо збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки) на умовах, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 915 «Про впровадження системи збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації відходів як вторинної сировини» (далі — Постанова № 915).

Як зазначено у п. 2.1 цього договору, позивач зобов'язався надати відповідачу послуги щодо збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки), у тому числі шляхом залучення до виконання третіх осіб.

За п. 2.2 договору відповідач зобов'язався оплатити послуги позивача згідно із тарифами, затвердженими Постановою № 915 (в останній чинній редакції), прийняти такі послуги та підписати відповідний акт виконаних робіт у дводенний термін із дня його отримання.

Відповідно до вимог п. «б» ст. 17 Закону «Про відходи» обов'язок щодо утилізації використаної тари (упаковки) повинен виконувати суб'єкт господарювання, продукція якого знаходиться в тарі (упаковці), тобто власник продукції чи товару.

За своєю правовою природою договір 07 УЖ № 6 є договором про надання послуг, порядок виконання якого регулюється як Постановою № 915, так і загальними положеннями ЦК.

У ст. 901 ЦК передбачено, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Згідно з договором 07 УЖ № 6 результатом дій позивача як виконавця є знищення та/або переробка використаної тари як матеріальної речі.

Тобто, за цим договором оплачується результат праці — знищення або переробка тари відповідача, що є результатом закінчення роботи (вчинення дій або проведеної діяльності зі збирання, сортування, переробки та утилізації тари), і який оформляється актами здавання-приймання виконаних робіт (наданих послуг).

У п. 2.4 названого договору сторони погодили, що загальні обсяги використаної тари та її асортимент на поточний рік визначається у специфікації (додаток № 1) до договору, який складається за погодженням сторін не пізніше 15 днів до початку звітного періоду.

Проте такий додаток на спірний період сторони не уклали і судам не надали.

Відповідно до пунктів 2.2, 2.3 договору 07 УЖ № 6 встановлено, що послуги повинні підтверджуватися підписаним сторонами актом виконаних робіт, який складає та надає відповідачу позивач.

У матеріалах справи немає доказів, які б підтверджували факт здійснення позивачем діяльності та виконання зобов'язань, що є предметом укладеного між сторонами договору. Відсутні також акти виконаних робіт, картки, журнали тощо, які б свід-

чили, що такі послуги фактично були надані саме позивачем.

За таких обставин апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для задоволення позову і законно скасував рішення суду першої інстанції.

Верховний Суд України на підставі положень статей 6, 8 Конституції України не визнав за необхідне направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням ст. 125 Конституції і статей 2, 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» в частині визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законного рішення суду апеляційної інстанції. У зв'язку з цим наведений у ст. 111¹⁸ ГПК перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не вважається правовою перешкодою для прийняття зазначеного рішення.

Враховуючи викладене, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, керуючись статтями 111¹⁷—111²¹ ГПК, касаційну скаргу ВАТ задовольнила: постанову Вищого господарського суду України від 16 травня 2007 р. скасувала, а постанову Львівського апеляційного господарського суду від 2 березня 2007 р. залишила в силі.

Рішення у кримінальних справах

Згідно зі ст. 323 КПК України вирок суду має бути законним і обґрунтованим. Суд обґрунтовує вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні.

Порушення судом зазначених вимог закону потягло скасування постановленого вироку

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 15 травня 2008 р. (в и т я г)

Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська вироком від 30 червня 2006 р. засудив Л. за ст. 354 КК на три роки позбавлення волі та на підставі ст. 75 цього Кодексу звільнив його від покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки і поклав на нього обов'язки, передбачені ст. 76 того ж Кодексу.

Л. визнано винним у тому, що 6 лютого 2006 р. він як працівник державної установи, який не є службовою особою, умисно з корисливих спонукань шляхом вимагання, використовуючи становище, яке займав у цій установі, незаконно одер-

жав від Н. матеріальну винагороду в сумі 200 доларів США (еквівалентна 1 тис. 10 грн), тобто у значному розмірі, за видачу довідки лікарсько-консультативної комісії (далі — ЛКК) з рекомендацією про надання академічної відпустки (далі — довідка). Потім Л. як лікар-хірург оформив та передав Н. цю довідку.

Апеляційний суд Дніпропетровської області ухвалою від 24 жовтня 2006 р. зазначений вирок залишив без змін.

У касаційній скарзі та доповненнях до неї захисник засудженого просив судові рішення щодо Л. скасувати і справу закрити за відсутністю події злочину, пославшись на те, що її розглянуто з істотними порушеннями вимог кримінально-процесуального закону.

Перевіривши матеріали кримінальної справи та обговоривши наведені в касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга має бути задоволена частково з таких підстав.

Згідно з роз'ясненням, що міститься у п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 7 «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина», конституційне положення про те, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком (ч. 1 ст. 62 Конституції України), покладає на суди всю повноту відповідальності за правильне вирішення справи.

Проте суди зазначених вимог закону не дотримали, тому постановлені у справі судові рішення не можна визнати законними й обґрунтованими.

Як убачається з матеріалів справи, засуджений та його захисник під час досудового й судового слідства стверджували, що докази, за допомогою яких органи дізнання і досудового слідства доводять винність Л. у вчиненні інкримінованого йому злочину, зібрано з істотними порушеннями вимог КПК, а пред'явлене йому обвинувачення є провокацією стосовно нього.

Постановляючи вирок, районний суд повинен був дати остаточну оцінку кожному доказу з точки зору його допустимості, належності, достовірності та достатності для правильного встановлення всіх обставин справи.

Суди першої та апеляційної інстанцій визнали доведеною винність Л. в одержанні шляхом вимагання незаконної винагороди в сумі 200 доларів США з використанням становища, що він займає як лікар-хірург, який не є службовою особою.

Згідно з показаннями свідків Ш. (головний лікар лікарні) та С. (завідувач відділення цієї лікарні) лікар Л. входить до складу ЛКК за профілем, оскільки він представляє пацієнта на цю комісію, а тому є службовою особою, яка має організаційно-розпорядчі повноваження.

Враховуючи, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 354 КК, є вимагання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації з використанням становища, яке він займає, усунення суперечностей в оцінці доказів щодо становища Л. як службової чи неслужбової особи має істотне значення для правильного вирішення справи.

Так, як на доказ винності Л. районний суд послався на Положення про лікарсько-консультативну комісію та Положення про експертизу тимчасової непрацездатності у лікувально-профілактичному закладі (затверджені головним лікарем лікарні відповідно 5 січня та 9 грудня 2005 р.), норми яких у частині повноважень голови ЛКК та посадові інструкції голови цієї комісії (у цій справі — свідка Ш.) і С.Н. не відповідають одне одному.

Згідно з наказом головного лікаря лікарні С.Н. працює лікарем-терапевтом і за сумісництвом —

головою ЛКК, а не заступником головного лікаря з лікарсько-трудової експертизи. У п. 2.2 посадової інструкції головного лікаря лікарні зазначено, що він організовує роботу лікарні, але не має права очолювати ЛКК і підписувати документи як голова цієї комісії у разі присутності на роботі її голови чи наявності виписки із засідання ЛКК та довідки.

Проте чи був на роботі того дня заступник головного лікаря С.М., який згідно із зазначеними положеннями та його посадовою інструкцією мав право підписувати довідку ЛКК, та чи брав він участь у засіданні цієї комісії, ні органи досудового слідства, ні суд не з'ясували.

Таким чином, показання свідків Ш. та С.Н. (у них також було виявлено передані Н. гроші) щодо правильності висновку про видачу потерпілому довідки і щодо членства цих свідків та Л. в ЛКК суперечать нормам зазначених нормативних документів, тому можуть бути доказами лише в разі їх усебічного, повного й об'єктивного дослідження за участю спеціаліста або з урахуванням експертного висновку незалежного органу Міністерства охорони здоров'я України.

Це дослідження буде необхідним для усунення суперечностей між показаннями Л., Ш. та С.Н. щодо членства засудженого в ЛКК, тобто для однозначної оцінки їхніх показань про те, чи є останній службовою особою, або підтвердження висновку, що він нею не є; з'ясування факту проведення 6 лютого 2006 р. засідання ЛКК, оскільки, як убачається з показань свідка С.Н., того дня Л. на це засідання не запрошували, а також показань свідка Н. про те, що і його на зазначене засідання не запрошували; обґрунтування або спростування тверджень засудженого про непричетність його до видачі Н. довідки.

З'ясовуючи зазначені обставини, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що суди повинні врахувати вимоги Положення про академічні відпустки та повторне навчання у вищих закладах освіти (затверджене наказом Міністерства освіти України та Міністерства охорони здоров'я України від 6 червня 1996 р. за № 191/153, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 24 червня 1996 р. за № 325/1350).

Для обґрунтування або спростування доводів засудженого та його захисника про фальсифікацію кримінальної справи необхідно усунути й інші суперечності щодо встановлених фактичних обставин справи, зокрема щодо місця виявлення у Л. переданих Н. грошей.

Крім того, під час досудового та судового слідства потрібно дослідити й інші обставини справи, зокрема дані про незаконне отримання Л. від Н. 20 доларів США напередодні дня вимагання 200 доларів США за видачу довідки, що має істотне значення для правильного вирішення справи.

Із наведених обставин справи вбачається, що суд першої інстанції не проаналізував усіх зібраних у справі доказів, тобто всіх фактичних даних, які доводять чи спростовують винність Л., а отже, постановляючи вирок, не вирішив питань, визначених у ч. 1 ст. 324 КПК.

Оскільки районний суд не дав остаточної оцінки кожному доказу з точки зору його допустимості, належності, достовірності та достатності для правильного встановлення всіх обставин справи, підстав для закриття справи за відсутності події злочину немає.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 30 червня 2006 р. та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 24 жовтня 2006 р. щодо Л. скасувала і направила справу на новий судовий розгляд.

Кримінальна відповідальність за ст. 286 КК України настає за такі самостійні дії, як порушення правил безпеки дорожнього руху або порушення правил експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом. У зв'язку з цим суд у вирокі має чітко зазначити, які саме дії винної особи утворюють склад такого злочину.

Вирок суду змінено у зв'язку із зайвою кваліфікацією дій винного за ознакою порушення правил експлуатації транспорту, оскільки даних, що свідчили б про таке порушення, у справі не встановлено

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 1 липня 2008 р. (в и т я г)

Вироком Кіровського районного суду АР Крим від 7 вересня 2007 р. Г. засуджений за ч. 2 ст. 286 КК на чотири роки позбавлення волі з позбавленням права керувати транспортними засобами на три роки. На підставі ст. 75 КК суд звільнив засудженого від відбування призначеного основного покарання з випробуванням, встановивши йому іспитовий строк два роки з покладенням відповідних обов'язків, що передбачені у ст. 76 цього Кодексу.

Суд також постановив стягнути з Г. моральну шкоду на користь В. у сумі 18 тис. 507 грн. та судові витрати за проведення експертизи в сумі 282 грн.

В апеляційному порядку справа не переглядалась.

Г. визнано винуватим у тому, що 24 березня 2007 р. приблизно о 13 годині 40 хвилин, керуючи автомобілем, під час руху заднім ходом, він допус-

тив порушення пункту 1.5, підпункту «б» пункту 2.3, пункту 10.9 Правил дорожнього руху (далі — Правила) і вчинив наїзд на пішохода М., яка стояла на проїзній частині позаду автомобіля. У результаті дорожньо-транспортної пригоди потерпіла отримала тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили її смерть.

У касаційному поданні прокурор зазначив, що суд першої інстанції допустив неправильне застосування кримінального закону, у зв'язку з чим порушив питання про внесення до вироку відповідних змін.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, викладені у касаційному поданні прокурора, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що це подання підлягає задоволенню з таких підстав.

Висновки суду першої інстанції про доведеність вини засудженого у вчиненні наведених у вирокі неправомірних дій, а також їх кваліфікацію за ч. 2 ст. 286 КК прокурор, як видно зі змісту касаційного подання, не оскаржує. Він також не ставить під сумнів вид та розмір призначеного засудженому покарання.

Разом з тим дані мотивувальної частини вироку вказують на те, що визнавши Г. винуватим у порушенні Правил особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило смерть потерпілого, суд також зазначив й іншу, передбачену диспозицією ст. 286 КК, ознаку цього злочину — «порушення правил експлуатації транспорту».

Із змісту долученого до матеріалів справи протоколу огляду транспорту від 24 березня 2007 р. вбачається, що керований засудженим автомобіль був у технічно справному стані. У ході досудового слідства та у судовому засіданні не було виявлено обставин, які б свідчили про наявність у цьому автомобілі таких несправностей, за яких згідно з Правилами його експлуатація була б заборонена.

Наведене не було враховано судом при постановленні вироку, у зв'язку з чим, кваліфікуючи неправомірні дії Г. за ч. 2 ст. 286 КК, суд першої інстанції зайво зазначив таку ознаку розглядуваного злочину, як «порушення правил експлуатації транспорту», допустивши, таким чином, неправильне застосування кримінального закону.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Кіровського районного суду АР Крим від 7 вересня 2007 р. щодо Г. змінила і виключила із мотивувальної частини вироку висновок суду про наявність у діях Г. такої ознаки вчиненого злочину, як «порушення правил експлуатації транспорту».

Проблеми судово-правової реформи

Питання оптимізації функціонування судової системи

Л.М. Москвич,

*доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

Основним завданням судово-правової реформи, що проводиться в Україні, є становлення цілісної, незалежної, самостійної судової системи, яка на засадах верховенства права та відповідно до європейських стандартів судочинства забезпечуватиме високу якість правосуддя, ефективний розгляд усіх правових справ, що мають юридично важливі наслідки, та постановлятиме справедливі судові рішення.

Метою цієї статті є визначення провідних напрямів щодо удосконалення організації та функціонування судової системи, що сприятиме підвищенню ефективності її функціонування.

Зміст поняття «ефективність судової системи» можна визначити як забезпечення умов для реального захисту прав з мінімальними затратами часу. В науці та практиці під час дослідження заходів з підвищення ефективності правосуддя традиційно оцінюються робота лише судових установ. Судова система є відкритою, її основна діяльність пов'язана як з особами, що звертаються до суду і які беруть участь у судовому процесі, так і з органами, що здійснюють виконання судових актів (забезпечують реальний захист прав). Ефективність судової діяльності залежить не лише від суду, а й від суб'єктів, які залучені до судового процесу. Тому, визначаючи шляхи оптимізації судової діяльності, слід оцінювати не лише ефективність функціонування судової системи, але і всіх суб'єктів, які причетні до судового процесу.

Загальними чинниками, що збільшують час здійснення будь-якої діяльності, є невиправдане ускладнення роботи, зайва робота і нераціональні методи її виконання. Невиправдане ускладнення роботи у судовій сфері полягає в застосуванні складної процедури для вирішення відносно прос-

тих питань. На сьогодні дія цього фактору знизилась у зв'язку з прийняттям нового Цивільного процесуального кодексу України, в якому передбачена можливість розгляду справ за спрощеною процедурою. На нашу думку, можливості оптимізації судового процесу цим не вичерпуються. Наприклад, процедура касаційного перегляду справи як загальнодоступна можливість оскарження судового акта, а не як виняткова процедура, викликає невиправдане збільшення часу, матеріальних затрат і людських зусиль як у працівників судової системи, так і в інших учасників процесу. Проте і Конституція України, і міжнародні стандарти в галузі прав людини вимагають гарантування особі права на оскарження (перегляд) судового рішення, не акцентуючи на тому, що особі повинно бути надано таке право два рази — в апеляційному та касаційному порядку. Чи ми не довіряємо професіоналізму суддів першої та другої інстанцій? Чи лише в третій інстанції працюють професіонали? Відсутність достатніх «фільтрів» від необґрунтованих касаційних скарг перевантажує касаційну інстанцію та призводить до невиправданого затягування реалізації права на судовий захист. Ми вважаємо, що введення таких «фільтрів» сприятиме скороченню строків судового розгляду та підвищить рівень реалізації права на судовий захист.

До факторів, що погіршують якість судочинства, можна віднести значне навантаження на суддів, недостатню кваліфікацію суддів і працівників апарату суду, нераціональні методи роботи, низький рівень виконання судових рішень.

Значне збільшення кількості справ, які щорічно розглядають суди України, поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, розвиток ринкових відносин, величезна кіль-

кість нормативного матеріалу істотно вплинули на збільшення навантаження на суддів. Так, у 2006 р. суди загальної юрисдикції у першій інстанції розглянули 7,4 млн справ та матеріалів, що на 1 млн більше, ніж у 2005 р., і більш як на 3 млн, ніж у 2001 р.¹ Кількість справ і матеріалів, які щомісяця надходили на розгляд одного судді місцевого загального суду, збільшилася із 118 у 2005 р. до 138 у 2006 р., а в деяких судах досягла 250 і більше².

Така ситуація не дозволяє належним чином вивчати матеріали справ, законодавство та судову практику. Судді часто не мають можливості навіть відстежувати зміни в законодавстві. Знизити навантаження на суддів допоможе звільнення їх від необов'язкової роботи (підготовка узагальнень, довідок, статистичної звітності і т.д.), необхідності здійснювати контроль за виконанням судового рішення, передання частини суддівських повноважень помічникам суддів.

Якість судової діяльності також залежить від професіоналізму суддів. На жаль, питанню підвищення їх кваліфікації не приділяється достатньо уваги. Не існує ані державної, ані локальної програми підвищення кваліфікації суддів. Особливо це актуально для суддів судів першої інстанції, адже від рівня їх кваліфікації, професіоналізму значною мірою залежатиме, чи буде виконуватись судові рішення, чи справу чекатимуть все нові розгляди. Ми вважаємо, що професійна програма підвищення кваліфікації суддів повинна спрямовуватися на: а) вдосконалення і відновлення загальнотеоретичних знань, умінь і практичних навичок, необхідних у професійній діяльності; б) отримання додаткових знань і умінь відповідно до певного рівня професійної атестації; в) отримання спеціальних знань, умінь, що сприяють успішному виконанню професійних функцій.

Наприклад, у законодавстві Грузії встановлено, що непроходження без поважної причини в установлені строки передбаченого законом спеціального навчального курсу є підставою для звільнення судді.

На наш погляд, обов'язок суддів постійно підвищувати кваліфікацію необхідно закріпити законодавчо, що є необхідною умовою їх позитивної атестації, присвоєння кваліфікаційного класу. Має бути розроблено професійну програму підвищення кваліфікації суддів, яка б відповідала єдиній і цілеспрямованій державній політиці навчання суддів і враховувала потреби практики.

Згідно зі ст. 129 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» одним із завдань Академії суддів України є підвищення квалі-

фікації суддів, що передбачає створення на базі цього навчального закладу відповідного факультету. Також вважаємо за необхідне закріпити в Законі від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII «Про статус суддів» положення, згідно з яким із метою підтримання рівня кваліфікації, необхідного для здійснення суддівських повноважень, суддя має право на підвищення кваліфікації один раз у три роки на відповідному факультеті в Академії суддів України. Обов'язково повинні направлятися для навчання на факультеті судді перед черговою атестацією, судді, що вперше зайняли посаду протягом першого року роботи, а також судді, які вирішили припинити свою відставку і повернутися до виконання службових повноважень. Окрему програму підвищення кваліфікації слід передбачити для категорій суддів, що: а) переводяться на посаду професійного судді до суду вищої інстанції без зміни спеціалізації; б) переводяться на посаду професійного судді до суду вищої інстанції чи до суду того ж рівня зі зміною спеціалізації; в) переводяться на посаду професійного судді до суду іншої юрисдикції; г) призначаються (обираються) на адміністративні посади. Основною метою такої програми повинно стати одержання суддями додаткових знань, умінь і навичок, необхідних для виконання нових професійних функцій.

Для забезпечення єдиної політики в галузі навчання суддів на основі професійних програм підвищення кваліфікації суддів треба розробити й нормативно закріпити типові програми та рекомендації з проведення тематичних лекцій і семінарів, програми самостійного навчання. Відповідні навчально-методичні матеріали необхідно розробляти у науково-методичному відділі Академії суддів України, затверджувати у Державній судовій адміністрації України та контролювати на регіональному рівні. До їх розробки доцільно залучати працівників Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів.

Обов'язковою умовою підвищення якості судової діяльності, на наш погляд, є спеціалізація судів та суддів. Хоча не всі науковці поділяють цю точку зору. Так, на думку Г.І. Нікєрова, спеціалізація судів сприяє послабленню судової влади³. Але автор статті підтримує точку зору В.В. Онопенка у тому, що сенс спеціалізації — забезпечення належної якості та ефективності правосуддя, зробити його доступнішим для людей⁴. Критерієм спеціалізації є предмет спірних правовідносин і властива йому відповідна процесуальна процедура. Спеціалізація судової системи як спеціальний прояв загально-теоретичного принципу розподілу функціональних

¹ Див.: Онопенко В.В. «Про здійснення судочинства у 2006 р. і завдання на 2007 р.» // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 4. — С. 2—3.

² Там само. — С. 3.

³ Див.: Нікєров Г.И. Судебная власть в правовом государстве (опыт сравнительного исследования) // Государство и право. — 2001. — № 3. — С. 20.

⁴ Онопенко В.В. Знач. праця. — С. 3.

повноважень може мати зовнішні та внутрішні прояви. Конкретні форми реалізації принципу спеціалізації індивідуальні для кожної держави, оскільки є результатом її історичного розвитку, традицій, розвинутості правової системи і соціально-економічного стану суспільства. Перед європейськими державами, які нещодавно увійшли до Ради Європи або до Європейського Союзу, також постало завдання реалізації принципу спеціалізації у побудові судової системи. Розуміючи важливість відповідності судових систем міжнародним стандартам, більшість із них виходила з того, що «зовнішня» спеціалізація є переважно результатом політичної доцільності та економічної спроможності створити і утримувати ще одну складову системи, а «внутрішня» спеціалізація є об'єктивною необхідністю, що без надмірних витрат (фінансових, організаційних, кадрових, ресурсних) здатна забезпечити реалізацію права людини на правосуддя, що здійснюється компетентним, фаховим судом. Отже, існування окремих спеціалізованих судів як складових судової системи — це результат історичного розвитку конкретних держав, а спеціалізація суддів у межах суду загальної юрисдикції є поширеним способом реалізації міжнародних вимог в сучасних умовах.

Суди загальної юрисдикції діють у всіх країнах, у той час як проблема спеціалізації судових установ у них вирішується по-різному. Певні спеціалізовані суди організовані на спеціальній основі, інші є складовою загальних судів. На відміну від судів загальної юрисдикції, системи спеціалізованих судових установ досить різноманітні. Крім спеціалізації судів, у цих країнах широко запроваджена спеціалізація суддів. Як зазначає М.І. Сірий, класичним як для країн континентальної, так і англосаксонської правової сім'ї вважається розрізнене розуміння спеціалізації суддів і спеціалізації судів. Як спеціалізацію суддів розуміють спеціалізацію з розгляду визначених категорій справ суддів окремого суду. Як спеціалізацію судів — наявність у судовій системі поряд із судами загальної юрисдикції також спеціалізованих судів (тобто таких, які істотно відрізняються від загальних)⁵.

Спеціалізація може бути різною: на рівні судді, складу суду, колегій, судів і навіть судових систем. В Україні останнім часом дискутується питання щодо створення ювенальної юстиції — системи судів зі справ неповнолітніх, до юрисдикції якої планується віднести справи переважно кримінально-правового та адміністративно-правового характеру. Ми вважаємо, що створення системи трудових судів, подібно до інших країн, соціально виправдане. Численні порушення трудових прав громадян призводять до постійного збільшення

кількості звернень до суду. Проте громадяни не завжди звертаються до суду під час порушення їхніх трудових прав (наявна латентність цих правопорушень). Таким чином, із утворенням трудових судів працівники зможуть більш повноцінно захищати свої права.

Якість судочинства залежить і від організації діяльності судді та суду в цілому. Навіть методика вивчення матеріалів справи може вплинути на якість їх підготовки. Підготовка судді до розгляду кожної судової справи є одним із засобів підвищення якості судочинства. Ретельно сплановані дії судді сприяють додержанню передбачених законом строків розгляду справи, забезпечують можливість провести процес грамотно й оперативно та формують необхідні умови для прийняття справедливого рішення у справі. Неналежна підготовка судді до судового слухання у справі спричиняє необґрунтоване затягування процесу, хаотичність дій учасників процесу, втрату авторитету судді та навіть імовірність винесення несправедливого рішення. Тому кожний суддя повинен належним чином готуватися до судового розгляду справи, щоб забезпечити винесення законного та обґрунтованого судового рішення з найменшими затратами часу.

До непроцесуальних дій судді з організації підготовки справи до слухання можна віднести вивчення матеріалів справи, контроль за діями працівників апарату суду щодо підготовки справи до судового засідання, планування судового засідання, складання проекту судового рішення у справі та ін. Планування судового процесу повинно забезпечити оперативне та повне дослідження обставин справи, що мають значення для справедливого вирішення справи по суті в суворій відповідності з вимогами процесуального законодавства та з додержанням прав учасників судового розгляду. Залежно від складності справи та досвіду судді план судового розгляду може складатися в обсязі, необхідному та достатньому для конкретного судді. План складається у зручній для судді формі, може бути частиною робочих записів.

За змістом план може складатися з двох основних частин: планування послідовності процесуальних дій (відповідно до закону); планування дослідження обставин, які необхідно з'ясувати у справі.

Складання першої частини особливо актуальне для суддів із невеликим досвідом роботи. Ця частина є стислим викладом норм процесуального законодавства щодо послідовності дій судді, допиту учасників процесу тощо. Це схематичний виклад порядку та послідовності здійснення процесуальних дій від початку і до закінчення судового засідання. Якщо суддя спеціалізується на розгляді якої-небудь категорії справ, то можливе складання одного універсального плану, в якому можуть бути

⁵ Див.: Сірий Н. Такая судебная система нам не нужна // Юридическая практика. — 2007. — № 11.

передбачені різні процесуальні ситуації (заявлення відводів, клопотань, призначення експертизи тощо). Наявність такого плану-конспекту значно полегшить ведення процесу і допоможе зняти розумову та емоційну напругу головуючого у справі.

Друга частина плану може містити записи, що забезпечують повноту дослідження обставин, які мають значення для правильного розгляду конкретної справи. У них можуть фіксуватися питання, обставини, які необхідно з'ясувати в судовому засіданні, та їх послідовність. У плані судового засідання суддя може фіксувати ті положення, які обов'язково повинні бути досліджені безпосередньо судом, а також наявні протиріччя та шляхи їх подолання; формулювати питання для учасників процесу; розподіляти у часі черговість виклику до залу судового засідання та допиту свідків, експертів тощо.

Щодо підготовки проекту рішення у справі, то при написанні тексту судового рішення обов'язково виникають питання, що потребують звернення до матеріалів справи і тексту закону. Вони можуть стосуватися обставин, які не відносяться до суті справи («технічні питання»), а також можуть безпосередньо стосуватися змісту судового рішення. Наприклад, до першої категорії належать питання про правильну назву, адресу та реквізити юридичних осіб; про анкетні та біографічні дані фізичних осіб; про різні документи, дати, цифри, тощо, які необхідно відобразити в судовому рішенні. До другої категорії належать питання, що стосуються доведеності тієї чи іншої обставини; правильності застосування норм матеріального закону та термінології, що використовується в судовому рішенні. Іноді матеріали справи не містять однозначних відповідей на деякі з цих питань. Наприклад, у цивільних справах копії бухгалтерських та фінансових документів часто не мають текстового пояснення, про які суми в них ідеться. Попередити виникнення цих питань у нарадчій кімнаті під час написання судового рішення у справі дозволяє завчасна підготовка його проекту або основних положень. Складання проекту судового рішення не означає, що справа вирішена суддею заздалегідь. Такий проект є лише робочим матеріалом, при роботі над яким суддя наочно бачить ще не враховані ним питання, протиріччя, сильні та слабкі позиції сторін, правові проблеми, що виникнуть при судовому розгляді.

Резерви підвищення якості правосуддя, на наш погляд, закладені в Законі від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV «Про доступ до судових рішень», в якому

передбачено створення Єдиного державного реєстру судових рішень (далі — Реєстр) — автоматизованої системи збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень. Це є кроком у напрямі підвищення оперативності вирішення суддею певних правових проблем, що сприяє єдності судової практики, підвищує особисту відповідальність судді за прийняте рішення, дисциплінує його, а все це і є підвищенням якості правосуддя. У випадку виникнення у судді труднощів щодо винесення судового акта, він може ознайомитись із судовими рішеннями у подібних справах, винесених іншими суддями. Але, на жаль, неналежне технічне забезпечення, майже повна відсутність можливості вільного доступу з робочого місця до Реєстру значно уповільнюють процес модернізації роботи судді. Адже судовий акт тієї ж апеляційної або касаційної інстанції може значно повторювати текст рішення суду першої інстанції хоча б у частині викладення обставин справи.

Запровадження єдиної форми звернень до суду також могло б скоротити час на підготовку справ до слухання. У нормах права, що встановлюють зміст звернень до суду, по суті передбачено структуру цих звернень, разом з тим вимоги щодо додержання єдиної форми викладення обов'язкових елементів структури звернення у законодавстві не містяться. Мотивувальна частина позовної заяви повинна містити: норму права, на якій ґрунтується вимога позивача; обставини, перелічені в нормі права, наявність яких необхідно встановити для застосування цієї норми; відповідні фактичні обставини справи; докази кожної з фактичних обставин.

Чіткому структуруванню позову сприяло б оформлення таблиці, в якій у першій колонці будуть викладені обставини, перелічені в нормі права, у другій — відповідні фактичні обставини справи, у третій — перелік доказів. Відсутність записів у другій і третій колонці означала б, що норма, на яку посилається позивач, не може бути підставою для задоволення позову.

Суттєво зменшити навантаження на судову систему могло б і поширення позасудового порядку розв'язання конфліктів, розвиток інституту посередництва та медіації.

У цій статті викладені лише окремі проблеми діяльності судів, та запропоновані лише деякі варіанти їх вирішення. Вони потребують глибокого, системного аналізу із залученням фахівців у галузі оптимізації організації праці.

Summary

Designates directions of improvement of organization and functioning of the judicial system in Ukraine, which stimulate its efficiency; and studies factors influencing the justice quality.

Відповідальність за вбивство з корисливих мотивів

С.Д. Бережний,
суддя Апеляційного суду Хмельницької області

Проблеми, пов'язані із визначенням ознак умисного вбивства, й донині привертають увагу науковців. Адже вбивство є найнебезпечнішим та, на жаль, поширеним злочиним, який посягає на невід'ємне право людини, — право на життя. Для теорії кримінального права та практики в цій сфері важливе значення мають праці таких учених, як: М.К. Аніянци, Ю.М. Антопян, С.В. Бородин, В.О. Глушков, В.К. Грищук, М.І. Загородніков, Н.Ф. Кузнецова, О.П. Литвин, О.С. Капінус, М.П. Короленко, В.М. Мамчур, Е.П. Побігайло, О.П. Попов, М.Д. Шаргородський, С.С. Яценко та ін.

У ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі — КК), в якій міститься 13 пунктів, наводиться 17 кваліфікуючих ознак, що обтяжують умисне вбивство. Однією з них є вчинення цього злочину з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК). І хоча питанням кримінальної відповідальності за злочини проти життя людини науковці традиційно приділяють увагу, дослідженню правових проблем, пов'язаних із убивствами, вчиненими з корисливих мотивів, присвячено небагато праць. Дотепер в Україні не проводилися фундаментальні дослідження із зазначеної проблеми. Деякі питання, що стосуються кримінально-правового змісту вказаного виду вбивства, залишаються спірними та потребують додаткового вивчення.

Проаналізуємо зміст кваліфікуючої ознаки умисного вбивства, передбаченої в диспозиції п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Корисливий мотив має яскраво виражений антисупільний ганебний зміст, в його основі лежать примітивні потреби, і це відносить його до низьких мотивів, що, у свою чергу, істотно посилює суспільну небезпечність корисливого вбивства, а отже, відповідальність

за нього. Як свідчить практика, «корисливий мотив» — найпоширеніший з усіх інших, а тому є нагальна потреба у розкритті цього поняття в кримінальному законі. Наразі в КК, на відміну від Кримінального кодексу Республіки Білорусь (див. п. 10 ч. 4 цього Кодексу), поняттю «корисливий мотив» не дається визначення, його застосування на практиці ґрунтується на роз'ясненні, наведеному в п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (далі — Постанова). Відповідно до цього роз'яснення за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як вчинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. Як вчинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо).

Цю загальну рекомендацію необхідно конкретизувати, оскільки поняття «матеріальні блага» та «матеріальні витрати» самі по собі потребують окремого тлумачення. Крім того, у зазначених роз'ясненнях не вирішено багато питань, які безпосередньо стосуються корисливого вбивства, наприклад відмежування цього злочину від

убивств, вчинених з мотивів, пов'язаних з корисливістю, що не кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. У кримінальному праві «корисливий мотив» переважно розуміють як бажання отримати матеріальну вигоду для себе або інших осіб.

Так, деякі вчені намагаються ширше тлумачити поняття «корисливий мотив». С.П. Абельцев пропонує це поняття замінити на інше — «корисливий початок», яке має ширше значення. На його думку, майже в половині всіх убивств, вчинених із мотивів помсти, заздрості, ненависті до потерпілого тощо, проявляється корисливий початок¹.

Вважаємо, що Пленум Верховного Суду України в п. 10 Постанови дав розширене роз'яснення щодо кваліфікації вбивства з корисливих мотивів, зазначивши, що воно може бути вчинене і в разі досягнення іншої матеріальної вигоди. Це дає на практиці можливість оцінювати мотив вчинення вбивства на власний розсуд, з урахуванням фактичних обставин справи та всіх елементів складу злочину. О.Г. Безверхов вважає, що в кримінальному праві визначення поняття «корисливість» має виходити за межі задоволення особистих матеріальних потреб, тобто мати більш широке значення². Він визначає «корисливість» як бажання винного протиправним шляхом отримати реальну можливість володіти, користуватися, розпоряджатися чужим майном як особистим, а також незаконно отримувати інші матеріальні вигоди для себе або інших осіб³.

З огляду на наведені теоретичні міркування зазначимо, що вбивство можна кваліфікувати як вчинене з корисливих мотивів, якщо спонукальним мотивом винного було бажання отримати матеріальну вигоду для себе або інших осіб, а також у випадку передання незаконно отриманого майна особам, щодо яких він мав майнові зобов'язання або які внаслідок отримання цього майна ставали його боржниками. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, достатньо, щоб цю мету він переслідував під час його вчинення. Корисливим визнається вбивство незалежно від того, хто є потерпілим: власник майна (інших цінностей) чи особа, котра користувалася ним чи якій передали це майно на зберігання. Потерпілим може бути особа, після смерті якої винний сподівається отримати певні майнові права.

У п. 10 Постанови роз'яснено, що для кваліфікації дій винного за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як вчинених з корисливих мотивів не має значення, коли

ці мотиви виникли — до початку чи під час вчинення вбивства.

На нашу думку, характерною ознакою вбивства з корисливих мотивів є те, що корисливі спонукання виникають у винного до початку виконання об'єктивної сторони злочину, і саме вони й були психологічною причиною вбивства. Тобто психічна діяльність особи до вчинення злочину полягала у виникненні спонукання та формуванні мети, етапів вольової дії, включаючи прийняття рішення, і це свідчить про те, що умисел був поєднаний із спонуканням, яке виникло заздалегідь, і потребував певного осмислення. Якщо корисливий мотив виник у винного після вчинення вбивства з інших мотивів, кваліфікація його діяння за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається. Наприклад, після вбивства із ревності або помсти винний викрадає майно потерпілого. Такі дії потрібно кваліфікувати як просте вбивство, що не має кваліфікуючих ознак. Заволодіння ж майном у цьому випадку є крадіжкою.

Прикладом відсутності корисливого мотиву під час убивства, поєданого зі зґвалтуванням, є кримінальна справа за обвинуваченням К.

К. у салоні автомобіля схилив до статевих зносин Л., а діставши відмову, вирішив її зґвалтувати. Реалізуючи свій злочинний намір, він шляхом обману привіз Л. до місця свого проживання, де напав, заподіявши ударів кулаками по голові та обличчю. Подолавши чинений Л. опір, він здавив їй горло та здійснив із нею насильницький статевий акт. Унаслідок заподіяних тілесних ушкоджень потерпіла померла на місці злочину. К. перед прихованням трупа викрав із одягу Л. мобільний телефон та золоті прикраси.

Оскільки вбивство було вчинене із сексуальних мотивів, а корисливі спонукання виникли у винного після настання смерті потерпілої, суд обґрунтовано кваліфікував дії К. за п. 10 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 152 та ч. 1 ст. 185 КК⁴.

Наведений приклад є підтвердженням думки про те, що кваліфікація вбивства визначається наявністю корисливого мотиву саме в момент його вчинення і не може змінюватися, у разі виникнення інших мотивів, після виконання об'єктивної сторони злочину. Правомірність такої кваліфікації визнають не всі вчені. Так, М.П. Короленко, порівнюючи злочини проти власності та вбивство з корисливих мотивів, зазначив: «Крадіжка може перерости в грабіж, а грабіж у розбій, що залежить від насилля, яке застосовується щодо потерпілого. Все це може відбуватися поза волею особи, яка вчиняє крадіжку, за місцем помешкання потерпілого, оскільки вже після таємного заволодіння майном несподівано для злодія повертається додому госпо-

¹ Див.: Абельцев С.П. Мотивация особо тяжких преступлений // Российская юстиция. — 1998. — № 11. — С. 29—30.

² Див.: Безверхов О.Г. Имущественные преступления. — Самара, 2002. — С. 165.

³ Там само. — С. 167.

⁴ Див.: Справа № 1-11/2008 р. — Архів Апеляційного суду Хмельницької області.

дар квартири, і тоді щодо нього винний застосовує насилля з метою утримання майна, яким він заволодів таємно.

За таких обставин крадіжка переростає в грабіж або розбій залежно від того, чи було насилля небезпечне для життя і здоров'я під час його застосування. І це положення є загальноновизнаним. Чому ж просте вбивство, також залежне від причинного зв'язку, не переростає в кваліфіковане?»⁵.

Науковець доходить висновку, що: «Фактичне і безперечне заволодіння майном або грошима потерпілого, навіть після його вбивства, якщо спиратися на фактичне заволодіння майном, свідчить про вбивство з корисливого мотиву. І якщо аналізувати наведені приклади далі, то безпідставними будуть твердження, що заволодіння майном уже мертвої людини можна розцінювати як таємне, тим більше після того, як сам винний позбавив її життя»⁶.

Вважаємо, що ця точка зору є помилковою з огляду на таке.

Не говорячи про неможливість проведення паралелі між різними видами злочинів та застосування аналогії в кримінальному праві взагалі й щодо злочинів, які посягають на різні об'єкти, зазначимо, що в наведеному прикладі науковець не врахував, що крадіжка та грабіж вважаються закінченими з моменту, коли майно вилучене і винний має реальну можливість розпорядитися ним як власним (сховати, передати, викинути тощо). У вказаному М.П. Короленком випадку винний не закінчив розпочатий злочин, оскільки не мав реальної можливості розпорядитися майном. Щоб довести злочин до кінця та заволодіти майном, яким він міг би розпорядитися реально, винний застосував до потерпілого насильство. Тобто дії винного змінюються у межах одного розпочатого, але ще незакінченого злочину, тому впливають на остаточну кваліфікацію вчиненого. Зовсім інша ситуація, коли вчинено вбивство. Цей злочин вважається закінченим із моменту настання біологічної смерті потерпілого. Щоб правильно кваліфікувати в цьому випадку дії винного, необхідно встановити справжній мотив убивства, і якщо він не був корисливим на момент виконання об'єктивної сторони злочину, а виник після настання смерті потерпілого, кваліфікація за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається, незважаючи на заволодіння майном потерпілого.

У теорії кримінального права існує диференціація вбивств, вчинених із корисливих мотивів. Так, В.І. Борисов та В.М. Куц визначають чотири види вбивств, вчинених з метою отримати мате-

ріальну вигоду: 1) вбивство, спрямоване на отримання різних матеріальних благ — грошей, майна, цінних паперів; 2) вбивство, спрямоване на отримання певних майнових прав — права на житлову площу, земельну ділянку, спадщину тощо; 3) вбивство, спрямоване на уникнення різних майнових зобов'язань — аліментів, боргів тощо; 4) вбивство, спрямоване на досягнення іншої матеріальної вигоди, — наприклад, позбутися конкурента або співробітника, щоб обійняти його оплачуванішу посаду, тощо⁷.

Наведену класифікацію потрібно уточнити: матеріальна вигода, яку переслідував винний, вчиняючи вбивство, може полягати не тільки в одержанні певних матеріальних благ, а й в його бажанні одноособово користуватися та розпоряджатися наявним у нього спільним майном. Так, кваліфікація за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК може мати місце в тому разі, коли винний вбиває дружину, бажаючи зберегти за собою право власності на всю квартиру, а не на частину в разі розлучення. У цьому випадку, на нашу думку, спонукальним мотивом дій винного була матеріальна вигода.

Під час вчинення вбивства з корисливих мотивів винний (коли він бажає уникнути матеріальних витрат чи зобов'язань, як і при отриманні матеріальної вигоди) може мати різну мету.

Убивством, вчиненим з метою уникнути матеріальних витрат чи виконання зобов'язань, буде й спричинення смерті потерпілому, щоб: уникнути повернення майна, оплати за проїзд чи інших послуг; ухилитися від сплати аліментів або інших платежів; позбавитися боргу перед кредиторами тощо. Питання про те, чи має ознаки вбивства з корисливих мотивів відчуження майна або прав на нього в тому разі, коли його неможливо витребувати законним шляхом, є дискусійним. С.В. Бородин висловив думку, що корисливим слід визнавати вбивство в тих випадках, коли винний намагався зберегти матеріальні блага, яких доведеться позбутися на законних підставах⁸.

Проте цей учений також зазначив, що в судовій практиці розглядають справи про корисливі вбивства, вчинені з метою утримати або отримати цінності, розподіл яких законом не врегульований, наприклад при розподілі викраденого майна⁹. Л.А. Андреева вважає, що вбивство з корисливих мотивів має місце не тільки тоді, коли злочинець шляхом його вчинення намагається уникнути стягнення з нього мате-

⁵ Короленко М.П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин. — К., 2004. — С. 68.

⁶ Там само. — С. 68.

⁷ Див.: Борисов В.И., Куц В.Н. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. — Харьков, 1995. — С. 9.

⁸ Див.: Бородин С.В. Преступления против жизни. — М., 1999. — С. 134.

⁹ Там само. — С. 143.

ріальних цінностей на законних підставах, а й коли це законом не врегульовано¹⁰.

Т.В. Кондрашова, досліджуючи питання про кримінально-правову оцінку вбивства, вчиненого з метою ухилитися від сплати грального боргу, дійшла висновку, що воно має кваліфікуватися як вчинене з корисливих мотивів. Учена зазначила, що основним спонукальним мотивом цього злочину є не об'єктивне зобов'язання сплатити борг, а усвідомлення винним цього зобов'язання¹¹.

На думку А.М. Попова, із якою слід погодитися, не можна обмежувати кваліфікацію вбивства, вчиненого з корисливих мотивів, тільки випадками, коли винний намагається уникнути матеріальних витрат, які він повинен понести на законних підставах. Як зауважив науковець, що якщо винний мав зобов'язання здійснити матеріальні витрати, яке він усвідомлював, і щоб уникнути його виконання, він вбиває потерпілого, то є всі підстави кваліфікувати вчинене як корисливе вбивство, оскільки спонукальним мотивом дій особи в цьому випадку є корисливість¹².

Проте така кваліфікація може мати місце тільки тоді, коли жодна зі сторін не втягнена у майнові відносини внаслідок обману, насилля, погроз або іншого протиправного впливу на волю особи. Якщо майнові вимоги були пред'явлені під час вимагання, і винний вбив вимагача з метою позбавитися цих вимог, то він не повинен нести кримінальної відповідальності за вбивство з корисливих мотивів, оскільки нічим не зобов'язаний вимагачу й мотивом вбивства останнього не є корисливість. Кваліфікація дій винного за наявності усіх необхідних ознак може розцінюватися як необхідна оборона.

Таким чином, тільки встановивши вільне волевиявлення щодо матеріальних зобов'язань, дії винного можна кваліфікувати як вчинені з корисливих мотивів. Прикладом вчинення вбивства з метою уникнути виконання матеріальних зобов'язань, що виникли за вільного волевиявлення сторін, є кримінальна справа щодо обвинувачення Г. та А.

27 серпня 2007 р. Г. на вимогу М. написав боргову розписку про сплату 1 тис. 500 доларів США як компенсацію за пошкодження автомобіля унаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Через декілька днів Г. та А., перебуваючи у стані алко-

гольного сп'яніння, умисно вбили потерпілого М. з метою звільнитися від сплати йому боргу.

Суд обґрунтовано кваліфікував дії винних за пунктами б, 12 ч. 2 ст. 115 КК¹³.

Дискусійним у теорії кримінального права є питання про те, чи наявний корисливий мотив у діях винного в разі, коли він вчиняє вбивство, переслідуючи мету перенести повернення боргу на пізніший термін. На думку С.Х. Нафієва¹⁴, яку підтримав А.М. Попов, у цьому випадку вбивство визнається корисливим¹⁵.

Така позиція є помилковою, оскільки винний, вбиваючи потерпілого з метою перенести повернення боргу на пізніший термін, не звільняється від об'єктивного зобов'язання його повернути. Тобто ніякого матеріального зиску у винного від смерті потерпілого за цих обставин немає, і це він усвідомлює.

У теорії кримінального права неоднозначно вирішується питання про кваліфікацію дій винного у випадку вчинення вбивства з метою зберегти або утримати належне йому майно. Так, Е.П. Побігайло висловив думку, що помилкою буде вважати, що посягання на життя людини, зумовлене проявом винним буржуазного пережитку приватної власності при охороні особистого майна, є вбивством, яке не має кваліфікуючих ознак¹⁶. Із цією думкою не погодився С.В. Бородин¹⁷.

Цього вченого підтримала Л.А. Андреева, яка зазначила, що вбивство, вчинене з метою захистити своє майно від незаконного заволодіння ним іншою особою (вбивство крадія), не є вбивством з корисливих мотивів. Цей злочин має кваліфікуватися залежно від конкретних обставин справи — як заподіяння смерті у стані необхідної оборони або як умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, чи як просте вбивство¹⁸.

На нашу думку, позиція, що вбивство з метою утримати або зберегти належне винному майно не можна кваліфікувати як вчинене з корисливих мотивів, є обґрунтованою з таких підстав. Корисливість передбачає збагачення винного за чужий рахунок, чого немає в цьому випадку, а є намагання будь-якою ціною зберегти власне майно. За таких обставин у діях винного немає корисливих спонукань, необхідних для кваліфікації при вбивстві з корисливих мотивів. Немає складу злочину, передбаченого п. б ч. 2 ст. 115 КК,

¹³ Див.: Справа № 1-8/2008 р. — Архів Апеляційного суду Хмельницької області.

¹⁴ Див.: Нафіев С.Х. Корыстное убийство: понятие, виды, квалификация (уголовно-правовые и криминологические аспекты). — Казань, 1999. — С. 54.

¹⁵ Див.: Попов А.Н. Знач. праця. — С. 731.

¹⁶ Див.: Побегайло Э.Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. — Воронеж, 1965. — С. 100.

¹⁷ Див.: Бородин С.В. Знач. праця. — С. 140.

¹⁸ Див.: Андреева Л.А. Знач. праця. — С. 25.

¹⁰ Див.: Андреева Л.А. Квалификация убийств совершенных при отягчающих обстоятельствах. — СПб., 1998. — С. 25.

¹¹ Див.: Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности. — Екатеринбург, 2000. — С. 106.

¹² Див.: Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. — СПб., 2003. — С. 729—730.

і в разі вчинення умисного вбивства з метою повернути собі власне майно, яке неправомірно вилучено у винного. Разом з тим, якщо вбивство було вчинене з метою перешкодити вилученню майна на законних підставах, наприклад позбавлення життя судового виконавця під час виконання рішення суду, цей злочин належить визнати як вчинений з корисливих мотивів.

У випадку, коли винний, вбиваючи потерпілого бажав у такий спосіб йому помститися за безпідставне користування його майном, дії першого потрібно кваліфікувати як убивство з помсти. Не буде вбивства з корисливих мотивів і в разі позбавлення життя потерпілого за невиконання майнових зобов'язань, оскільки дії винного спричинені не бажанням отримати матеріальну вигоду (він розуміє, що, вчиняючи цей злочин, не досягне матеріальних благ), а незадоволенням поведінкою потерпілого та помстою за неї.

У Постанові невмотивовано обмежено можливість кваліфікувати умисне вбивство, передбачене п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, за сукупністю з розбоєм, вимаганням або незаконним заволодінням транспортним засобом лише в тому разі, коли воно вчинене разом із цими злочинами. Водночас убивство визнається поєднаним із з'валтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, якщо воно вчинене у зв'язку з цими злочинами, а не тільки під час їх вчинення.

З огляду на те, що вимагання як формальний склад злочину зводиться до моменту пред'явлення майнової вимоги, пов'язаної з погрозою, а після її пред'явлення вимагання вже немає, то не може бути й кваліфікації за сукупністю злочинів. Однак така позиція є неправильною. На нашу думку, так само як і при розбої, необхідно розрізняти юридичне та фактичне закінчення злочину. Безсумнівно, що виходячи з конструкції формального складу злочину вимагання юридично розпочинається та закінчується (визнається закінченим) з моменту пред'явлення майнової вимоги, пов'язаної з погрозою. Однак момент фактичного початку та закінчення злочину може бути різним. Так, вимагання може розпочинатися із застосуванням фізичного насильства, а закінчуватися після отримання вимагачем бажаного.

Майнову вимогу, що пов'язана з погрозою, можуть пред'являти до потерпілого протягом тривалого часу (дня, тижня, місяця тощо) до моменту її задоволення. Вимагання плати за «дах» та інші подібні дії можуть тривати кілька років.

Незважаючи на те, що юридично вимагання в усіх зазначених випадках визнається закінченим, фактично воно продовжується. Тому вбивство має визнаватися вчиненим у процесі фактичної, а не юридичної тривалості злочину. В іншому разі підстав для кваліфікації вбивства як вчиненого під час вимагання або розбою не буде. З огляду на це вважаємо за необхідне внести зміни у Постанову, а саме в абз. 3 п. 10 текст «У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом», замінити на такий: «У разі вчинення умисного вбивства, поєданого з розбійним нападом, вимаганням, незаконним заволодінням транспортним засобом» і далі за текстом.

У цьому випадку як поєднані із зазначеними злочинами будуть визнаватися вбивства, вчинені: 1) до розбою, вимагання або незаконного заволодіння транспортним засобом (наприклад, з метою полегшити їх вчинення); 2) у процесі цих злочинів; 3) після розбою, вимагання або незаконного заволодіння транспортним засобом (наприклад, з метою їх приховати). Пункт 9 ч. 2 ст. 115 КК має застосовуватися у тому разі, коли вбивство вчиняється, щоб приховати розбій, вимагання, яке вже завершено і юридично, і фактично.

Можливий також інший варіант. В абз. 3 п. 10 текст: «У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом» замінити таким: «У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання або відразу після них з метою заволодіння майном або його утримання, а також незаконного заволодіння транспортним засобом» і далі за текстом.

Враховання запропонованих змін та доповнень до Постанови сприятиме правильній кваліфікації сукупності вчинених корисливих злочинів і вирішенню спірних питань, що виникають у правозастосовній практиці під час розгляду справ, які належать до розглядуваного виду умисного вбивства.

Summary

Highlights issues, related to qualification signs of willful murder, committed on lucrative impulses and analyses meaning of such signs.

Міжнародні зв'язки

Ситуація, що склалася останнім часом навколо судової влади в Україні, дає зрозуміти, що за незалежність суду потрібно боротися. Про це Голова Верховного Суду України Василь Онопенко заявив під час зустрічі з Надзвичайним та Повноважним Послом Великої Британії в Україні паном Лі Тернером, яка відбулася 4 листопада у Верховному Суді.

Привітавши пана Тернера із призначенням його на посаду Посла Її Величності в Україні, Голова Верховного Суду побажав дипломату подальших успіхів у діяльності та зауважив, що Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії й Україна підтримують постійний діалог із широкого кола міжнародних і внутрішніх питань, що сприяє розвитку України.

Торкнувшись ситуації, що склалася останнім часом навколо вітчизняної судової системи, Голова Верховного Суду України наголосив, що в умовах політичного протистояння в державі, коли деякі політичні і бізнесові сили намагаються підкорити судову владу, суддям в Україні працюється непросто. Однак, констатував Василь Онопенко, у цій ситуації з'явилися і позитивні тенденції: вона згуртувала суддів і дала

зрозуміти, що за незалежність, зокрема і судової влади, потрібно боротися.

На запитання Посла Великої Британії, чи вистачить сил і стійкості у Голови найвищої інстанції судів загальної юрисдикції і всього суддівського корпусу України вистояти в цій боротьбі, Василь Онопенко відповів: «По-перше, сподіваюся, що у майбутньому подібного порушення чинного законодавства в організації судоустрою в Україні з боку високопосадових осіб держави не буде, а, по-друге, якщо судова влада не зможе захистити себе, то кого ж тоді зможе?».

Погодившись із таким підходом, пан Лі Тернер висловив занепокоєння подіями останнього часу і зауважив, що дипломати, зрозуміло, не можуть давати своїх оцінок, але коли відбуваються очевидні порушення правничих засад у державі, це насторожує.

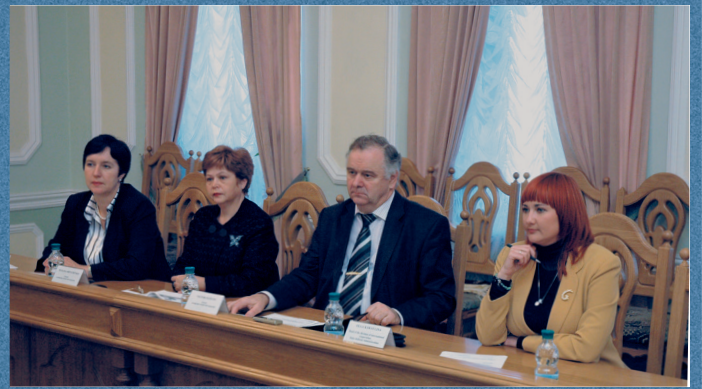
Посол Великої Британії в Україні побажав керівнику Верховного Суду, а в його особі всій судовій владі України вистояти в цій боротьбі, і висловив сподівання, що через рік на черговій зустрічі про подібні проблеми вже не йтиметься, оскільки політична ситуація в країні стабілізується і всі органи влади злагоджено працюватимуть на благо своєї держави та її громадян.

В Україні щороку зменшується кількість осіб, взятих під варту. На цьому наголосили судді Верховного Суду України Віктор Паневін і Тетяна Шевченко 22 жовтня 2008 р. під час зустрічі з робочою групою Ради ООН з прав людини з безпідставних затримань (далі — робоча група Ради ООН).

Статистичні дані, які свідчать про стійку тенденцію до зменшення як кількості осіб, взятих під варту, так і засуджених до позбавлення волі, навів Віктор Паневін. Так, у 2002 р. було взято під варту більше 60 тис. осіб, а у 2007 р. — понад 38 тис. Суди дуже зважено підходять до обрання запобіжного заходу, тому щороку збільшується кількість осіб, щодо яких обрано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, — підписка про невиїзд, застава тощо. За період з 2002 по 2007 рік зменшилася і кількість засуджених до позбавлення волі — з 61 до 38 тис. осіб. Також досягненням української юриспруденції можна вважати застосування у 75 % випадків інших видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а саме: штрафів, громадських або виправних робіт, обмеження волі. При засудженні до позбавлення волі 40 % засуджених звільняється від відбування покарання з випробуванням з іспитивим строком на певний термін.

Тетяна Шевченко додала, що у 2006 р. з 44 тис. подань органів досудового слідства на арешт суди задовольнили 38 тис., з яких лише 3,2 тис. оскаржено в апеляційному порядку і 532 скарги за-

доволено. Таким чином, переважна більшість арештів визнаються судами обґрунтованими.

Віце-голова робочої групи Ради ООН Малік Соу та співробітники офісу Верховного комісара ООН з прав людини Орест Новосад і Ніколас Шульц отримали вичерпні відповіді щодо процедури обрання запобіжного заходу і затримання особи, повноважень органів досудового слідства, судів та Державного департаменту України з питань виконання покарань, порядку призначення суддів, а також їх дисциплінарної відповідальності.

Відповідаючи на запитання члена робочої групи Ради ООН Шарін Сардар Алі, Тетяна Шевченко зазначила, що гарантією дотримання прав затриманих є, зокрема, розгляд їх скарг судом. Крім того, нагляд за додержанням законів, конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснюють органи прокуратури, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, а також громадські організації. Вона також розповіла про ініціативи щодо створення в Україні ювенальної юстиції та особливості чинного кримінального законодавства щодо неповнолітніх.

На зустрічі були присутні начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України Ліна Губар та завідувач сектору міжнародного співробітництва Державної судової адміністрації України Ольга Какауліна.

Триває передплата офіційних видань Верховного Суду України:

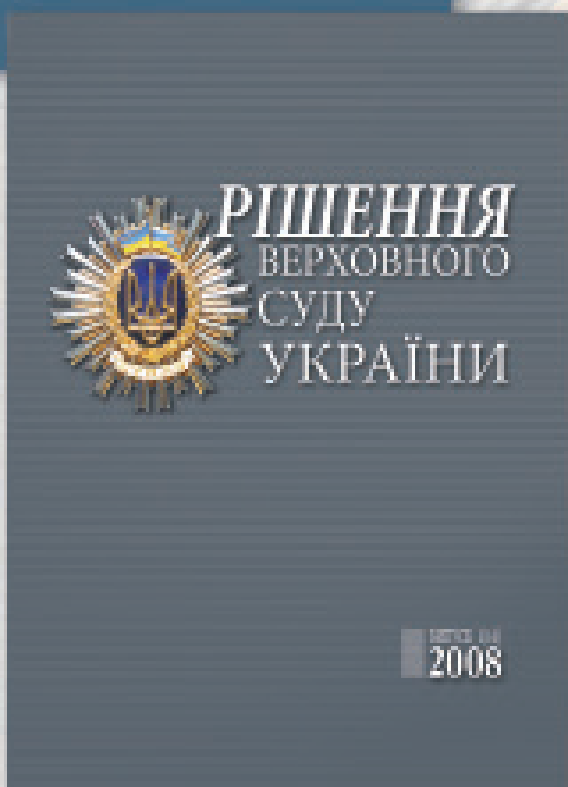

Вісник Верховного Суду України

Періодичність — 12 номерів на рік

Передплатний індекс — 40358

В ілюстрованому журналі публікуються нові роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, добірки витягів із судових рішень у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, практика Європейського суду з прав людини, науково-практичні коментарі чинного законодавства, аналіз судової статистики та узагальнення судової практики, матеріали на допомогу судді з найбільш складних питань здійснення судочинства, дискусійні статті щодо проблем судово-правової реформи і правотворчості.

Рішення Верховного Суду України

Періодичність — 2 випуски на рік

Передплатний індекс — 40646

У збірнику публікуються судові рішення у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, розглянуті Верховним Судом України протягом певного періоду.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією, в якій стисло викладено його основний зміст. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Докладніше про ці видання, їх тематику можна дізнатись у видавництві «Істина» за адресою: 04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.

Передплату можна оформити у відділеннях зв'язку протягом року.

Телефони: (044) 502-0306, 434-8406, 449-9455.

E-mail: istina_bk@ukr.net